Björn Ahlström

MEDDELANDE

Nr 111 Mars 1985

Sid 38 Tvedsland

GASOLYCKAN I KARLSKOGA

En studie om hur Radio Örebro informerade allmänheten

Anders Edwall Anders Olsson

BEREDSKAPSNÄMNDEN FÖR PSYKOLOGISKT FÖRSVAR

I N N E H Å L L S F Ö R T E C K N I N G

BEREDSKAPSNÄMNDENS FÖRORD

Beredskapsnämnden har under flera år i samband med olyckor, som inträffat på olika ställen, klarlagt hur informationen fungerat i sammanhanget. Det skedde bl a efter raset i Tuve i Göteborg 1977, efter snöstormen i Skåne under nyårshelgen 1978-1979.

Gasolyckan i Bofors den 10 januari 1985, när en stor mängd oleumgas vällde ut över samhället, har och kommer att studeras av olika statliga institutioner. Försvarets forskningsanstalt var på platsen kort tid efter det att olyckan hade inträffat och kommer senare att lämna en rapport över vad som inträffat. Civilförsvarsstyrelsen liksom Sveriges Radio har analyserat vad som inträffat.

Beredskapsnämnden fick snabbt kontakt med ett par studeranden vid Journalisthögskolan, Anders Edwall, Anders Olsson, som under ledning av sin rektor Lars Furhoff, var intresserade av att studera hur informationen fungerade under gasolyckan, särskilt den från Radio Örebro. Beredskapsnämnden har bidragit med synpunkter på uppläggningen av denna studie och med medel till att genomföra den.

Resultatet, beskriver en viktig del av händelseförloppet och kommenterar detta. Nämnden, som här publicerar materialet i sin Meddelande-serie, anser det vara av värde för bedömning av, hur man skall planera för information i kriser och krig. Vissa av de aktualiserade frågeställningarna är dessutom av principiellt intresse.

För innehållet i rapporten och de värderingar, som där förekommer, svarar författarna själva.

Stockholm i mars 1985

Per-Axel Landahl

FÖRFATTARNAS FÖRORD

Det är torsdagen den 10 januari 1985 på Nobelverken i Karlskoga. Klockan är 18.40. En processoperatör upptäcker att oleum - rykande, koncentrerad svavelsyra - läcker ur en syratank. Ett kompakt, vitt gasmoln bildas.

1953 får Radio Örebros kvällsreporter Gunnela Björk ett samtal från karlskogapolisen: Varna allmänheten!

Hon motringer först till polisstationen för att kontrollera att det inte är ett skämt, bryter sedan riksradions P 3 för ett viktigt meddelande:

> " ... Alla lyssnare i Karlskoga ska höra upp. Oleumgas läcker ut på Nobelkrut. Det är en hälso- och miljöfarlig gas. Allmänheten varnas. ..."

Gunnela Björk räknar upp de bostadsområden som närmast är hotade och uppmanar människorna att omedelbart stänga fönster och ventiler samt att stanna inomhus.

"Och polisen i Karlskoga ber er avvakta ytterligare information i lokalradion." Så avslutas den dramatiska upptakten till vad som för Radio Örebros del ska bli en hektisk natt, fylld av extrasändningar och febril aktivitet i jakten på information att förmedla till den oroliga allmänheten.

Aktuellt sänder extra, de stora drakarna störtar till Karlskoga, massmedier från hela världen vädrar "ett nytt Bhopal" och ringer till den värmländska bruksorten.

Människor evakueras och hundratals personer lämnar sina lägenheter och beger sig till "evakueringscentret" Bråtenskolan.

På fredagsmorgonen är Karlskoga en öde stad. Människor uppmanas att stanna inomhus. Arbetsplatser och skolor hålls stängda.

När gasmolnet framåt fredagskvällen börjar skingras inställer sig frågorna. Radio Örebro dundrar: Varför fick vi ingen infor-

mation från Bofors? I en lokaltidning talas det om en "informationsskandal".[1)]

Vi frågade oss:

. Fick Karlskogaborna den information de behövde?
. Fungerade informationskanalerna? Vad hände egentligen?

Samtidigt som man frågar sig vad som gick snett, måste man givetvis också fråga sig: Vilka lärdomar är möjliga att dra - "om det händer igen".

Utgångspunkten för vårt arbete är att den nu åtta år gamla lokalradion har helt andra möjligheter än andra medier vid den här typen av exceptionella händelser. Den har lokalkännedomen, den har närheten till lyssnarna och framför allt: Den har snabbheten.

Vi är inte på något sätt ute efter att "sätta fast" någon eller att leta efter syndabockar.

Syftet är att klarlägga vad som hände i det kompakta gasmolnet, där sikten på sina håll inte var mer än en halvmeter. Hur sköttes informationsförmedlingen när "Katastrofen var nära" (DN 12/1), under "Skräcknatten" (Karlskoga-Kuriren 12/1) och när "1000-tals karlskogabor svävade i livsfara" (Karlskoga Tidning 11/1).

Förresten: Hur dramatiskt var det egentligen?

Författarna

---

1) FOTNOT: Tidningsurklippen på omslagsbladet är tagna ur
. Karlskoga-Kuriren den 12 januari 1985 (rubriken)[x)]
. Karlskoga Tidning den 11 januari 1985 (ingressen)

- - - - - - - -

x) "Informationsskandalen" var rubrik till en puff på sidan 1 till en ledare på sidan 2 i tidningen, signerad K-A K (Karl-Axel Karlsson)

1. INLEDNING

1.1 Det här ville vi ta reda på

Efter gasolyckan i Karlskoga höjdes röster om att informationen fungerat dåligt, åtminstone under de första kritiska timmarna.

Därför har vi försökt få svar på följande frågor:

- Vad fick karlskogaborna veta? Fick de veta tillräckligt?
- Var informationen tillförlitlig och var den till någon hjälp?
- Hur fungerade informationstjänsten? Vilka har varit ansvariga och vilka kanaler har använts?
- Hur har allmänheten i Karlskoga uppfattat informationen? Finns det skäl att prata om en informationsskandal eller om panik bland allmänheten?

1.2 Så här gjorde vi

1.2.1 Inledning

Vi har begränsat arbetet till att omfatta de första tio timmarna av händelsen. Med andra ord: de första hektiska timmarna och den följande natten, då behovet av att få veta vad som händer och hur man ska handla är som störst.

Vi har vidare arbetat utifrån en grundläggande uppfattning om lokalradions speciella roll bland massmedierna. Det är ganska självklart att de 24 lokalradiostationerna vid den här typen av lokala och exceptionella händelser intar en viktig och ansvarskrävande position. Hittills har lokalradion kanske fått sina mest krävande elddop i samband med snöstormar, till exempel de i Skåne vintern 1978/79 och de längs smålandskusten vintern 1984/85.

Lokalradion kan nå ut mycket snabbt till lyssnarna, och även snabbt få ut reportrar till den aktuella platsen. Lokalradion har dessutom lokalkännedomen och närheten till lyssnarna.

Den här uppfattningen är inte gripen urluften. Statens brandnämnd, som är tillsynsmyndighet för de lokala brandförsvaren, skriver: "Av största betydelse är planläggningen av rutiner för hur lokalradion skall användas vid såväl ordinarie sändningstid som hur lokalradion skall användas vid såväl ordinarie sändningstid som under övrig tid samt av dess medverkan i övrigt i räddningstjänsten." (Medd 1984:06, 3.11)

Övriga medier diskvalificerar vi, när det gäller att snabbt få ut akut information. TV är rikstäckande och har en alltför otymplig teknik. Riksradion är rikstäckande och finns på färre orter än lokalradion. Tidningarna - även lokalpressen - saknar snabbheten. En poäng i sammanhanget är att tidningarna i Karlskoga inte kunde delas ut förrän framåt lunch dagen efter gasutsläppet. Tidningsbuden fick inte gå ut i gasmolnet.

1.2.2 Materialet

Vi begränsade alltså grundmaterialet för vår undersökning. Detta omfattar Radio Örebros sändningar mellan klockan 2000 den 1 januari 1985 och klockan 0600 den 11 januari 1985. Radio Örebro sände sammanlagt ungefär 2 h 20 min under den perioden.

Samtliga dessa sändningar är extrasändningar, och vi väljer alltså att avsluta studien, när Radio Örebro inleder sin ordinarie morgonsändning klockan 0600 på fredagen.

Vi har också tittat på Aktuellts sändningar under kvällen, den ordinarie 21-sändningen och en extrasändning. Vi har gjort intervjuer i Karlskoga och i Örebro. Vi har intervjuat allmänheten (se 7.2 - 7.3).

Det viktigaste materialet är det här:

- Radio Örebros sändningar 2000 - 0600 1985-01-10--11
- Aktuellts sändningar 2100 och 2310 1985-01-10

Intervjuer:

- Bengt Carlsson, andre vice brandchef, Karlskoga kommuns brandförsvar (1985-01-28)

Ulla Carlström, informationschef, AB Bofors (1985-01-29)
Gunnar Pallin, polisinspektör, polisen i Karlskoga (1985-01-29)
Alf Rosberg, skyddschef, Bofors Nobelverken (1985-01-31) (telefon)
Gunella Björk, nyhetsreporter, Radio Örebro (1985-01-30)
Olav Sandström, redaktionssekreterare, nyhetsredaktionen, Radio Örebro (1985-01-30)
Hans Wennerlund, chef, Radio Örebro (1985-01-30)
Ylva Wächter, nyhetsreporter, Radio Örebro (1985-01-30)

För att få bakgrundsinformation har vi också talat med Erik Ekedahl, avdelningsdirektör för hälso- och miljöfarliga varor samt farligt gods vid Statens brandnämnd i Stockholm, George Eljesten, kanslichef vid LRAB i Stockholm, apotekare Astrid Holmgren vid giftinformationscentralen i Stockholm och Leif Lundgren, larmchef vid Länsalarmeringscentralen (LAC) i Örebro.

Vi har också använt en rad skriftliga källor, som vi redovisar i en källförteckning längst bak i arbetet. För att få en bakgrund har vi också läst lokaltidningarna från de dagar då gasolyckan var aktuell.

1.2.3 Metod

Efter att först systematiskt ha lyssnat igenom Radio Örebros sändningar formulerade vi ett antal frågor till våra intervjupersoner. Syftet var att klarlägga själva händelseförloppet och hur informationsarbetet organiserades, bedrevs och eventuellt mankerade. Vi gick också ut och intervjuade ett 30-tal karlskogabor om hur de uppfattade den information de fick.

Vår undersökning är med andra ord kvalitativ, och inte kvantitativ. Vi har inte funnit någon anledning att bli slavar under siffror. Att exempelvis mäta sändningssekunder av olika typer av information har vi inte sett som någon framkomlig väg att få svar på våra frågor.

1.2.4. Brister

Bandupptagningarna av lokalradiosändningarna är rent källmaterial, medan intervjuerna måste sägas vara tendentiösa. Alla intervjupersonerna i de åtta huvudintervjuerna (se ovan) var direkt inblandade i informationsförmedlingen under "gasnatten". Det är ju därför vi har intervjuat dem.

Tidssambandet är inte så besvärande. Intervjuerna gjordes trots allt bara drygt två veckor efter gasutsläppet. Olyckan är föremål för en rad olika undersökningar, och därför har alla haft anledning att rannsaka sina minnen. Trots detta har intervjupersonerna glömt vissa saker eller blandat ihop tider. Natten mellan den 10 januari och den 11 januari var i Karlskoga en kaotisk natt.

1.3 Disposition

I det här inledande kapitlet berättar vi om förutsättningarna för arbetet. I kaptel 2 ska vi redovisa Radio Örebros sändningar och i kapitel 3 i korthet beröra Aktuellts inslag om olyckan. Kapitel 4 ger en orientering om vilka "förberedelser" som fanns på Bofors och Radio Örebro inför en olycka. Därefter tror vi att vi är mogna att resonera kring informationsarbetet med utgångspunkt från de tidigare kapitlen. Kapitel 5 är kronologiskt uppbyggt, men inte bara refererar, utan kommenterar också. I kapitel 6 jämför vi Statens brandnämnds föreskrifter om informationsverksamheten med vad som hände i Karlskoga. Därefter, i kapitel 7, försöker vi ge en bild av vad karlskogaborna tyckte om informationen. I kapitel 8 - det sista - ska vi göra ett försök att knyta samman trådarna och sammanfatta problemen i Karlskoga-fallet.

1.4 Våra läsare

Vi hoppas att vårt arbete ska vara intressant läsning för många: för journalister i allmänhet och för journalister vid lokalradion i synnerhet, för polis- och brandförsvarspersonal och inte minst för informatörer och

ansvariga vid företag, som använder farliga ämnen i sin prosuktion. Visserligen är detta en detaljstudie av Karlskogafallet, men vi tycker att alla som på något sätt kan tänkas bli inblandade i en informationsverksamhet kan se det här konkreta fallet som ett exempel på något mer allmängiltigt och förhoppningsvis dra lärdomar av det.

1.5 Ekonomiskt stöd

Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar har stöttat vår fältundersökning i Karlskoga och Örebro ekonomiskt. Denna omfattade tre dagar. BNs delaktighet har dock bara varit ekonomisk. Arbetet har vi utfört helt själva.

1.6 Andra utredningar

· Försvarsdepartementets kommitté för utredande av allvarliga olyckshändelser utreder bland annat de tekniska orsakerna till olyckan, räddningstjänsten, evakuteringar och informationen. Tidigast i april kan utredningen vara klar, enligt kommitténs sektererare Ulf Widebäck.

· Karlskoga-polisen genomförde en rutinmässig polisundersökning. Fallet överlämnades den 11 februari till länsåklagare Stig L. Age i Örebro. Arbetshypotesen i polisutredningen är att man ifrågasätter allmänfarlig vårdslöshet.

· Försvarets Forskningsanstalt, FOA, har gjort en undersökning om hur folk upplevde och uppfattade sin situation och hur det påverkade deras beteende. 60 hushåll i det drabbade området har intervjuats, 30 hushåll i det inte direkt drabbade området. Enligt Ben Shalit vid FOA blir den slutgiltiga rapporten klar tidigast i mars.

Ytterligare utredningar och undersökningar om olyckan finns.

2. DET HÄNDE - OCH DET SÄNDES

2.1 Inledning

Vi har redan redovisat vår grundläggande utgångspunkt: vid den här typen av plötsliga och oväntade katastroftillbud, där allmänheten snabbt måste få information, är lokalradion i det särklass viktigaste mediet, eftersom de kan gå ut på sekunden och har lokalkännedom.

I det här kapitlet kommer vi därför först att mycket kortfattat titta på hur detta formuleras i LRAB:s avtal med staten. Därefter kommer vi att diskutera vilka frågor befolkningen i Karlskoga snabbt behövde få svar på.

Vi kommer även att ge en kort presentation av de personer, som var direkt inblandade i händelserna den 10 januari. Efter det övergår vi till att studera Radio Örebros sändningar. Jämsides ska vi också ge en summarisk rekonstruktion av händelseförloppet.

2.2 LRAB:s avtal med staten

25 I LRAB:s avtal med staten sägs att radion är skyldig att sända myndighetsmeddelanden:

§ 14

"På begäran av statlig eller kommunal myndighet skall LRAB sända meddelande som är av vikt för allmänheten. LRAB skall tillse att meddelandet ges en lämplig utformning och att det inte genom sin omfattning eller på annat sätt inverkar menligt på programverksamheten."

Det finns också en skrift som heter SamRIK, Del II A, utgiven av Sveriges Radio och Televerkets Radiodivision. (SamRIK betyder "Samordning av rundradioverksamheten i krig vid kris och katastrof

SamRIK gällde inte i Karlskoga. Enligt George Eljesten, LRAB:s kanslichef var gasutsläppet ett katastroftillbud, och ingen katastrof. Som exempel på katastorfer nämner han jordbävningar och ras.

68/29800

2.3 Vilka frågor var viktiga för allmänheten att få svar på?

För dem som bor i riskområdet har vi bedömt tre frågor som de absolut viktigaste att få svar på:

- 1. Hur farlig är gasen?
- 2. Vad ska jag göra för att skydda mig?
- 3. Om jag drabbats, vad ska jag göra då?

Förutom de här tre frågorna dyker givetvis fler frågor upp, frågor som inte är lika akuta att få svar på:

- 4. Hur ska jag få fortlöpande information?
- 5. Vad består molnet av?
- 6. Varifrån kommer gasen?
- 7. Hur länge kommer gasmolnet att liga kvar?
- 8. Hur länge kommer det att vara farligt att gå ut?
- 9. Vilken är riskzonen?

(De sista frågorna - 4 t o m 9 - är utan inbördes rangordning)

2.4 Händelseförloppet och Radio Örebros sändningar

2.4.1 Presentation av de medverkande

Karlskoga kommuns brandförsvar

Bemanning:
(90 sek beredskap)

brandmästare
2 brandförmän
6 brandmän

brandmän fr Degerfors
deltidsbrandmän

Karlskoga-polisen

Bemanning
i utgångsläget:

1 patrull (3 man)
1 patrull (2 man)
1 patrull från länstrafikgruppen
2 polismän i Degerfors fanns tillgängliga

Bengt Carlsson, andre vice brandchef (räddningsbefälhavare, den i brandchefsorganisationen som hade beredskap i hemmet.)

Nils Nordwall, jourhavande brandmästare

Lars Ekberg, vice brandchef (ledde arbetet på den kommunala brandstationen)

Gunnar Pallin, polisinspektör, vakthavande befäl, på stationen (= inre befäl)

Torbjörn Lövgren, polisinspektör (blir insatschef, tillika yttre befäl)

Jan-Inge Kannerlöv, polisassistent, telefonvakt på stationen

Bofors industribrandförsvar	Stefan Bergström, chef
Beredskap på icke-arbetstid: 2 brandmän Industribrandförsvaret sammanlagt: 10 brandmän	
Ledningsgruppen i Björkborns brandstation	Alf Rosberg, skyddschef Nobelverken
	Lennart Johansson, produktionschef Nobelverken
	Stefan Bergström, brandchef
	Hans Sievertsson, VD i AB Bofors
	Hans Olov Lidholt, underhållschef Nobelverken
	Bengt Carlsson, räddningsbefälhavare
	Torbjörn Lövgren, polisens insatschef
Bofors informationsavdelning	Ulla Carlström, informationschef
	Gertie Ågren
Radio Örebro	Hans Wennerlund, chef
	Olav Sandström, redaktionssekreterare/ nyheter
	Gunnela Björk, nyhetsreporter (under kvällen studioreporter)
	Ylva Wächter, nyhetsreporter (på plats i Karlskoga)

Vi vill tala om att det kommer att förekomma två brandstationer i skildringen: dels den kommunala brandstationen och dels brandstationen vid Nobelverken (Björkborns brandstation)

2.4.2 Inledande kommentar till 2.4.3

I vår genomgång av Radio Örebros sändningar har vi tagit fasta på de informationer som varit nya för lyssnarna. Upprepningar och mindre angelägen information har vi strukit.

Vi kommer att gå in med kortfattade kommentarer med jämna mellanrum. Om vi inte har lyckats få reda på den exakta tiden, skriver vi "Cirka klockan ....". Vår rekonstruktion av händelseförloppet gör inga anspråk på att vara komplett. Inom parentes anger vi våra källor (förk., se s 24)

2.4.3 Tablå

DETTA HÄNDE	DETTA SÄNDE RADIO ÖREBRO
1840	
Processoperatören i lagerhuset R 5 vid Nobelverken hör ett fräsande ljud. Han tror att det är ett ångläckage. Han sätter igång förstärkt ventilation. (Cs, Rs)	
före 1900	
Processoperatören upptäcker att det inte går att evakuera den dimma som finns i lokalen med fläkten. Portvakten larmas. (Cs, Rs)	
1905	
Via personsökare går grupplarm ut till alla i beredskapsplanens ledningsgrupp. Industribrandförsvaret larmas.	
Alf Rosberg och Stefan Bergström är snabbt på plats, liksom de två brandmän, som har beredskap. Hela brandkåren om tio man är snart samlad. Stefan Bergström utrustar kemdykare. (Cs, Rs)	
"Den första åtgärden var att ta reda på vad som hänt, och över vilket område gasmolnet spridit sig" (Rosberg)	
1927	
Nobelverken larmar Karlskoga kommuns brandförsvar enligt "steg 1": "Oleumgas har läckt ut - var beredda."	
Jourhavande brandmästare Nils Nordwall larmar enligt rutinerna karlskogapolisen. (Cs)	

Kommentar: Driftsstörningar tar Bofors eget brandförsvar hand om.

Telefonvakten i polishuset underrättar vakthavande befäl, Gunnar Pallin. (Pn)

1932 ca

Bofors ledningsgrupp tar ny kontakt med kommunens brandförsvar: Bege er till Björkborns brandstation. (Cs)

Gasmolnet har nu spridit sig ca en kilometer söderut, fram till Norrleden (Cs)

1933

Vakten i den kommunala brandstationen meddelar LAC i Örebro att brandförsvaret ryckt ut till Nobelverken på ett oleumutsläpp. (Cs)

1940

Gunnar Pallin informerar sin närmaste chef, poliskommissarie Botvidsson om vad som hänt. (åtgk)

1942

De första vägavspärrningarna görs av polisen. (åtgk)

1945

Det kommunala brandförsvaret börjar evakuera de boende norr om Björkbornsvägen. Genom dörrknackning informeras de boende söder om vägen om vad som hänt. De flesta lämnar sina bostäder. (Cs)

1949

Akuten vid Karlskoga lasarett meddelas av polisen. (åtgk)

1953

Gunnar Pallin ringer till Radio Örebro. Kvällsreportern Gunnela Björk svarar. Pallin ber Radio Örebro gå ut med ett meddelande till allmänheten om utsläppet.(Pn) "Det var helt vårt eget initiativ på polisstationen att kontakta Radio Örebro" (Pallin)

1955

Gunnela Björk motringer för att kontrollera polisens uppgifter. Hon ringer också sin redaktionssekreterare Olav Sandström.(Bj)

2000

Brandmästare Nils Nordwall, som nu befinner sig i Björkborn, larmar sin chef Bengt Carlsson, som har beredskap i sin bostad i Degerfors. (Cs)

"Jag fick veta att det var ett ganska stort oleumutsläpp på Nobelverken." (Carlsson)

Nordwall larmar deltidsbrandmännen. (Cs)

Bengt Carlsson beger sig till den kommunala brandstationen. Han larmar brandmännen i Degerfors med "litet larm". vilket innebär att fyra brandmän rycker ut. (Cs)

Nils Nordwall beslutar att Bråtenskolan ska öppnas som evakueringsplats. (Cs)

2002

Polisens insatschef Torbjörn Lövgren har fått kontakt med Stefan Bergström i ledningscentralen i Björkborn. (åtgk)

2005 - 2030

Gunnela Björk ringer Ekoredaktionen och Ivo Grenz vid Aktuellt. Hon försöker få information via brandförsvaret, Bofors och polisen. Hon ringer också till Ulla Carlström. Man meddelar att Carlström är i Örebro. (Bj)

Olav Sandström, som anlänt till redaktionen, larmar reportern Ylva Wächter i hennes bostad. Hon beger sig till Radio Örebro. (Wä)

2030

Bengt Carlsson har anlänt till ledningscentralen i Bjrökborn och tar över ansvaret från Nils Nordwall. (Cs)

1.

2003 ca (1 min)

Radio Örebro bryter TT-nyheterna i Riksradions P 3:

"Här är Radio Örebro. Vi bryter riksradions sändningar för ett viktigt meddelande från polisen i Karlskoga. Alla lyssnare i Karlskoga-området ska höra upp. Oleumgas läcker ut på Nobelkrut. Det är en hälso- och miljöfarlig gas. Allmänheten varnas. Alla som bor i närheten av Nobelkrut, det gäller i första hand innevånarna i Björkborns- och Karls-Åby-området, uppmanas att omedelbart stänga fönster och ventiler och stanna inomhus. Utrymning kan bli aktuell. Och polisen i Karlskoga ber er avvakta ytterligare information i lokalradion."

2030 ca (1 minut)

Samma meddelande upprepas. "Vi kommer tillbaka så fort vi kan berätta mer om det här."

Kommentar: I och med att Bengt Carlsson, som är den högste chefen i tjänst från det kommunala brandförsvaret anländer till olycksplatsen blir han räddningsbefälhavare. Det innebär att han från 2030 är högste ansvarig för räddningstjänsten och därmed även för informationen till massmedia och allmänheten. "Jag blev då räddningsbefälhavare". säger Bengt Carlsson. Han säger också: "Börjar det komma människor i fara, blir det en kommunal angelägenhet." -

2046

LAC i Örebro informerar försvarsdepartementets katastrofutredningskommitté (åtgk)

2050

Gunnar Pallin har från Torbjörn Lövgren i Björkborn fått veta, att Bråtenskolan nu är öppen för dem som vill lämna sina bostäder. (Pn) Gunnar Pallin ringer till Radio Örebro och meddelar detta. (Pn)

2.

strax före 2100 (2 min)

"Det senaste meddelandet vi fick från polisen är att läget är ungefär detsamma som för en timme sedan, när larmet kom." Molnet har spridit sig över E 18, sjön Möckeln och över Stackfallsvägen.

"Alla i det här området, som känner sig oroliga får omedelbart bege sig till Bråtenskolan om man vill. Det är frivilligt. Där finns folk från brandförsvaret, som tar hand om er. Ni ska åka bil dit, utan att ha fläktarna på.

"Vi återkommer när vi har nya meddelanden."

- - -
(Under hela kvällen arbetar Bofors industribrandförsvar intensivt med att försöka täta läckan. Kommunens brandmän arbetar utanför fabriksområdet, bland annat med evakuering.)
- - -

2119

Polisen hänvisar all pressinformation till Ulla Carlström, AB Bofors´informationschef, och hennes hemtelefonnummer 535 10. (åtgk)

Kommentar: Enligt egen uppgift kom Ulla Carlström hem först 2225. Hon säger också, att hon då gjort ett besök på Björkborn. Bengt Carlssons minnesbild är att Carlström kom hem vid 21-tiden.

2130

Ylva Wächter och teknikern Mikko Lindskog anländer till Karlskoga. (Wä)

3.

2130 ca (4 min)

"Det här är en mycket hälsofarlig gas. Oleumgas är en frätande gas,

som kan ge lungskador. De som känner en skarp, stickande lukt och känner sig oroliga kan bege sig till Bråtenskolan."

Läckan upptäcktes vid halvåttatiden.

"Enligt ett meddelande vi fick nyss har man hittat läckan, men inte lyckats täta den. Det läcker alltså fortfarande ut farlig oleumgas."

"Enligt en anställd kan kylan ha orsakat ett ledningsbrott. Det är möjligt att något rör frusit sönder efter problem med ett elavbrott i förra veckan."

"Enligt giftinformationscentralen är oleum en rykande svavelsyra i koncentrerad form. Gasen kan orsaka skador på lungorna." "Polisen uppmanar er att lyssna på lokalradion."

Kommentar: I sändningen sägs alltså att läckan upptäcktes vid halvåttatiden, vilket är felaktigt. Det var då larmet till polis och brandförsvar kom. Det här är ett fel, som sedan kommer att upprepas under nattens sändningar. Även uppgiften "Enligt en anställd kan kylan..." saknar täckning i verkligheten. Läckaget hade inte att göra med att kylan skulle ha orsakat ett ledningsbrott. Detta bekräftas av polisundersökningen. (I en bilaga redovisar vi Bofors egen version av vad läckaget egentligen orsakades av.)

2145 ca

Lars Ekberg avdelar en man på den kommunala brandstationen att föra bok över händelserna. Tidigare har detta inte gjorts. (Cs)

2200 ca

Räddningsledningen beslutar, att "klockan 2300 är ett bra klockslag att kalla till presskonferens, med tanke på tidningarnas pressläggningstider." (Carlsson)

efter 2200

Hans Wennerlund, chef för Radio Örebro, kommer hem efter att ha varit i mässen på I 3. Via

strax före 2200 (1 min)

7.

"Det läcker ut hälsofarlig oleumgas."

Televerket i Karlskoga uppmanar allmänheten att inte ringa i onödan. Telestationen blockeras, och viktiga samtal kommer inte fram.

2205 ca (23 min)

Finsk information (första gången)

en kollega vid Radio Norrbotten, som ringer, får han reda på att en gasolycka inträffat i Karlskoga. (We)

"1927 kom larmet till polis och brandförsvar i Karlskoga." Ylva Wächter sänder för första gången från Karlskoga (Bråten). Hon intervjuar en brandman, som inte vet mycket. Hon rapporterar att tre ambulanser finns vid evakueringsplatsen och att ett 60-tal människor sökt sig dit.

2215

Vice brandchef Lars Ekberg har kontakt med försvarsdirektören vid länsstyrelsen i Örebro. (Cs)

En ambulansman: "Vi vet ju ingenting om sådan här gas."

Ylva Wächter går runt och intervjuar folk som hon tycker "ser oroliga ut".

4

Studion: "Den informtion vi har nu, den fick vi för en timme sedan. Vi vill gärna uppmana någon ansvarig på Bofors att hålla kontakt med lokalradion och berätta vad som händer. Det är nämligen helt omöjligt att komma fram på telefon. - - Vi vill att någon ansvarig på Bofors snarast ringer till oss."

Vin
Dik

2225

Informationschefen Ulla Carlström anländer till sin bostad. (Cl)

Sa

Per Kulling, jourhavande läkare vid giftinformationscentralen i Stockholm, intervjuas från studion per telefon.

Kulling: "Rykande svavelsyra är en syra, som kan ge rejäla symptom från luftvägarna, och man kan få rejäla symptom från ögonen med sveda och irritation. Har man rejäl hosta, som hållit på mer än två-tre-fyra minuter, bör man uppsöka sjukhus för behandling. Kommer man i tid till sjukhuset och får behandling är det ingen fara med den här gasen.

Har man hamnat i ett gasmoln kan man hålla en fuktig handduk för munnen och näsan. Om man befinner sig i ett gasmoln, ska man inte springa, utan gå ur molnet vinkelrätt mot vindriktningen. - - Gasen kan inte ha någon annan giftpåverkan än lungbesvär."

2230

Ulla Carlström meddelar Radio Örebro att man kommer att lämna information vid Bråtenskolan klockan 2300. Man skickar dit Ylva Wächter, som efter 22-sändningen lämnat Bråtenskolan för att försöka hitta den plats där ledningsgruppen finns. (Sa)

~~Finsk information~~

2250 56

2250

Alf Rosberg blir uppringd av Aktuellt. Mats Hådell gör en telefonintervju med honom. (Rs)

Hans Wennerlund kommer upp till Radio Örebro. (We)

2255 ca

Ekoredaktionens kvällsreporter Gunilla Myrberg blir hänvisad till Carlström (Cl) Hon vill egentligen inte ställa upp för en telefonintervju, utan hänvisar till en presskonferens på fredagen. (My)

Gunnela Björk: "Det läcker alltså ut giftig gas. - - Men behöver inte utrymma området kring Nobelverken. - - Och på Bråtenskolan ska det finnas sjukvårdspersonal på plats."

mellan 2230 och 2300 (1 min)

I en kort extrasändning upprepas att giftig gas läcker ut från Nobelverken och att Bråtenskolan hålls öppen.

+ Finsk information

2300

17

I 23-ekot intervjuas Ulla Carlström av Gunilla Myrberg.
Carlström: "Vi vet det, att ett läckage har uppstått i ett lagerhus för oleum, som alltså är en svavelsyra baserad . . . olja, kan man säga, och som alltså har åstadkommit ett moln av väldigt kraftiga dimensioner."

Myrberg: "Vad är det för en slags gas?"

Carlström: "Ja, det är alltså en gas baserad på ett oleumutsläpp, och oleum i sig är baserad på svavelsyra. Oleum är ju en produkt, som används inom alla möjliga typer av kemisk produktion. - - Men jag har inte mer att säga, saneringsarbete pågår ... men du skulle vara därinne på området, du ser inte handen framför dig, inne på själva produktionsområdet. - - Vad man har konstaterat från vår tekniska ledning, som alltså befinner sig i saneringsarbetet, det är att såvitt man förstår så är koncentrationen av svavelsyra, för den kan ju vara väldigt skiftande, den är så låg, så att det här är inte vådligt, men det är en förfärligt otrevlig lukt, och tyckte jag alltså, att det stack i näsan, och så vidare."

2310 ca

Alf Rosberg och produktionschefen Lennart Johansson anländer till Bråten. De kommer direkt till ledningscentralen i Björkborn för att informera massmedia om vad som hänt och om det aktuella läget. (Wä)

TV 1:s Aktuellt har en extrasändning.

Radio Örebro tar över. (28 min) Alf Rosberg intervjuas av Ylva Wächter i Bråtenskolan. Han säger bland annat att det fortfarande läcker med oförminskad kraft, att det är en relativt stor läcka, och att problemet är, att så mycket vit rök bildas, när svaveltrioxiden reagerar med luftfuktigheten. Den kompakta röken gör det svårt för kemdykarna att komma intill läckan.

"Man tittar på möjligheterna att pumpa över den svavelsyra, som finns kvar."

"Vi vet inte vad läckan beror på. - - Vi har inte kommit intill."

Rosberg säger sig inte känna till uppgiften om elavbrottet. "Där polisen inte har spärrat av kan man vistas ute. Det kan utanför avspärrningarna ligga oleumrök, som kan irritera."

På frågan om det upprättats någon informationsjour och om hur Radio Örebro ska få information i fortsättningen säger Alf Rosberg, att de hittills koncentrerat sig på insatserna, men att de nu diskuterar vägar, att lämna information på ett smidigare sätt."

Ylva Wächter meddelar, att en distriktsläkare kommit till Bråtenskolan. Det finns nu sjukvårdspersonal där.

+ Finsk information

2320 ca

Efter intervjun med Alf Rosberg fårgar Ylva Wächter honom om hon får följa med till ledningscentralen. Hon nekas detta. (Wä)

Studion intervjuar Jan-Inge Kanerlöv, på polisstationen: "Molnet har ändrat utbredning, Det utbreder sig i sydvästlig riktning. - - Gasmolnet är tre kilometer brett på det bredaste stället, och ungefär lika långt. Det som hotas nu närmast är norra Karls-Åby-området och området över Nobels fotbollsplaner och Nobelstadion."

Det är inte aktuellt att utrymma några bostadsområden. "Det senaste jag hört är att det kan ta upp till tio timmar att täta läckan.", säger Kannerlöv.

På frågan om folk ska gå till arbete eller skola om gasen ligger kvar i morgon bitti svarar han att det inte är lämpligt. Skadade ska bege sig till Karlskoga lasarett.

mellan 2300 och 2400

Ylva Wächter ber kommunalrådet Sven Gadde att försöka övertyga Bofors om att Radio Örebro ska få komma till ledningscentralen. Gadde lovar försöka. (Wä)

På frågan om hur folk ska ta sig till Bråten svarar Kannerlöv att de inte har resurser att skjutsa folk. "Man får väl ta taxi."

Intervjun med läkare Per Kulling upprepas.

Studion: "Så länge läget är akut, kommer vi att försöka gå ut med extrasändningar varje hel- och halvtimme."

+ Finsk information

Kommentar: Observera att det är första gången Radio Örebro får direkt kontakt med ledningsgruppen, när Rosberg blir intervjuad i Bråtenskolan. "Det var första gången ledningsgruppen tog initiativ till direktinformation." (Bengt Carlsson) "Före 23-tiden fanns det inga beslut på hur Radio Örebro skulle få information." (Bengt Carlsson) Lägg märke till att det i intervjun med polisassistent Kannerlöv nämns att det finns en begränsning för hur länge gasen kan läcka ut. Det är första gången det sägs någonting om detta.

2400 ca

Ledningsgruppen beslutar öppna numret 81 000 för information, både för allmänheten och pressen. Numret är Bofors växelnummer. Nattetid är det kopplat till Bofors Hotell. Där svarar Gertie Ågren från informationsavdelningen, en brandman och nattportier. Informationen som gavs där var i princip samma som gavs i Radio Örebro. (Cs, Cl Rs)

2405 (EKO) (7 min)

Ylva Wächter rapporterar att ett femtiotal människor är kvar vid Bråtenskolan. De flesta har åkt till vänner och bekanta utanför det drabbade området. (Tidigare har ungefär 200 personer funnits i skolan.)

Studion: "LAC har ringt och sagt att man 'tydligen' på brandstationen övervägar att förklara olycksplatsen som katastrofområde, vilket skulle innebära att ytterligare ambulanser skulle kunna skickas från kommunerna i Örebro län och att civilförsvaret kan engageras."

Från EKO-studion säger man sedan att "gasmolnet är på väg in över stan"

- - -

Lokalt över Örebro och Värmland fortsätter Radio Örebro sedan från studion:

0030 ca

E 18 stängs av. (Cs)

Brandförsvaret meddelar att uppgifter om gasläckan kan fås på telefon 81 000. "Brandkåren i Karlskoga klarar inte av att svara på allmänhetens oroliga frågor."

En väderrapport som talar om fortsatt vindstilla läses upp.

0100 (21 min)

En polisman säger att E 18 har stängts av och att sikten är en halv meter. Polismannan får också svara på en fråga från lyssnare om området Sandviken ska utrymmas. Folk har ringt och samt, att de är tvugna att gå med handdukar över ansiktet inomhus. Polismannen vet ingenting om detta.

Ylva Wächter sänder från Bråten. Det är uppbrottsstämning i Bråten. Brandmännen bokar rum i Billingsberg åt dem som inte har någonstans att ta vägen. Det är ett 20-tal personer kvar.

Lennart Johansson, som har kommit till Bråtenskolan, intervjuas: "Vi har hela tiden personal och brandbilar ute för att avgöra vilka områden som eventuellt behöver evakueras. Det ska vara väldigt täta moln för att det ska vara farligt. Om det skulle bli förändringar i vindförhållandena har vi beredskap för eventuell evakuering. Just nu är inga områden aktuella för evakuering, inte heller Sandviken." "Det läcker fortfarande ut lika mycket gas som tidigare under kvällen. - - I värsta fall kommer vi inte att kunna täta läckan, utan all syra kommer att rinna ut. Det absolut längsta det kan läcka ut är till i morgon förmiddag."

efter 0100

Ylva Wächter har tidigare gjort försök att komma till Björkborn, men misslyckats. När hon i 01-sändningen ska intervjua Alf Rosberg är han stressad, och

Ylva Wächter säger, att även Stråningstorpsskolan nu är öppen för dem som inte vill vara kvar hemma.

Från studion intervjuas vice brandchef Lars Ekberg i den kommunala brandstationen: Han får frågan

undrar om de kan göra intervjun på Björkborn istället. "Då hängde vi förstås på" (Ylva Wächter och teknikern) (Wä)

om Karlskoga ska utlysas som katastrofområde, men hänvisar till räddningsledningen. "Länsstyrelsen är ju informerad och vi håller fortlöpande information med dem."

Studion: På Stråningstorpskolan finns brand- och sjukvårdspersonal.

+ Finsk information

Kommentar: Uppgiften i 24-sändningen om att utlysa platsen som katastorfområde är felaktig. Radio Örebro sa att uppgiften kom från LAC. Leif Lundgren, larmchef vid LAC i Örebro, säger att uppgiften berodde på ett missförstånd från Radio Örebros sida. Varken Alf Rosberg eller Bengt Carlsson kan heller påminna sig någon diskussion om detta i ledningsgruppen.

0130 ca

Brandmännen försöker öppna en ventil, för att leda över gasen i en annan tank men misslyckats. Det gör att oleumutsläppet blir större. Efter detta görs inga fler tätningsförsök. Då hade sex tätningsförsök gjorts. (Cs)

mellan 0100 och 0200 (2 min)

Kort extrasändning. Gunnela Björk i studion säger, att larmcentralen i Örebro meddelar, att om man ringer 90 000 i Karlskogaområdet kan det hända att man får en spärrton. Det kan hända att man inte kommer fram, och i stället kan man ringa 054/90 000. Då kopplas samtalet över till larmcentralen i Örebro.

0200

Ylva Wächter gör en intervju med chefen för Bofors industribrandförsvar Stefan Bergström. Intervjun görs nu i ledningscentralen. Inget nytt framkommer. Gunnela Björk i studion: "Inte förrän i morgon bitti beräknas läckan vara tätad. Tills dess fortsätter den giftiga gasen att strömma ut över Karlskoga."

0300 (12 min)

Gunnela Björk i studion: "Polisen sa strax före sändning till mig att molnet har börjat driva in litet grann mot centrum."

Ylva Wächter intervjuar Alf Rosberg. Han säger, att tanken där läckaget finns i det närmaste är tom på svavelsyra. Man kan se en avtagande gasning från byggnaden. "Det är svårt att säga när molnet ska lämna Karlskoga, men med minskande gasning ser det ljusare ut, fast vi behöver hjälp av väder och vind", säger han.

Wächter: "Vad jag förstår beräknas produktionen av ny gas vara över inom någon timme?"

Rosberg: "Det tror jag att den är." Han konstaterar också, att brandmännen har fått se på hur gasen läckt ut. Rosberg säger också att olika verksamheter, som går igång tidigt på morgonen, har hört av sig, däribland tidningsbuden Dessa kommer inte in på avspärrade områden. Rosberg säger, att sådan verksamhet kan fördröjas lite idag. "Nu hoppas vi att vi kan komma litet tätare med nyheter", avslutar han.

Studion berättar, att det blåser en ostlig vind och att molnet driver in mot stan.

Senare får Alf Rosberg också en fråga om det blir några skador på miljö och natur. Tidigare har lyssnare ringt till Radio Örebro och undrat. Han svarar, att han inte tror det, eftersom den rök som syns till största delen är vatten, som kondenserar svaveltrioxid-gasen. På grund av luftfuktigheten blir röken väldigt tät. Man räknar inte med skador på miljön.

0330 ca

Syratanken tom.
(Ca)

Gunnela Björk i studion: "Ja, där kanske vi åtminstone skönjer slutet på den här historien."

+ Finsk information

0400 (10 min)

Ylva Wächter intervjuar Stefan Bergström "Tanken som läckt har läckt färdigt. Det är slut med syra i tanken. Däremot ligger det litet syra kvar på golvet. - Gasmolnet ligger kvar på grund av väderleken. - - Vi har gjort fem rejäla försök att täta läckan. - - Vi har kontroll över siutationen hela tiden."

De som ska gå till jobbet tidigt på morgonen uppmanas att lyssna på 05-och 06-sändningarna från Radio Örebro. Då ska instruktioner komma.

+ Finsk information

0500 ca

Gasmolnet har börjat nå fram till taxistationen i centrala Karlskoga. (Cs)

0505 (16 min)

Ylva Wächter intervjuar Alf Rosberg. Hon frågor om folk ska gå till sina arbeten på morgonen.

Rosberg: "Vi har konfererat med polisen. Det finns risk för nollsikt, d v s att man inte ser någonting alls, i ett område, som begränsas i väster av Scandic

Hotel och i öster av Texacos bensinmack på E 18, i norr av en gränslinje som går vid korvägen Stocktorpsvägen/Noravägen. Polisen vädjar att alla som bor inom det här området ska stanna inomhus och invänta ytterligare besked från oss. Utanför det här området så har vi på båda sidor ett område med nedsatt sikt, och det begränsas i väster av Skrattahöjdsvägen/Drottningsvägen och i öster av Österleden. I det här området är det begränsad sikt, och om möjligt ska man även där vara kvar hemma. Man kan alltså transportera sig utomhus med bil." Rosberg berättar också, att en sträcka av E 18 är avstängd och vidarebefordrar ett meddelande från Bofors företagsledning om att det första skiftet ska stanna hemma och lyssna vidare på lokalradion. Rosberg förmedlar också en uppgift från skolledningen i Karlskoga om att barnen bör stanna hemma.

+ Finsk information

Studion ger detaljerad information om hur lasarettsanställda ska ta sig till arbetet.

mellan 0515 och 0600 (4 min)

I en extrasändning meddelas att samtliga bussturer i Karlskoga är inställda.

0600

0600 (ordinarie morgonsändning)

Ylva Wächter intervjuar Stefan Bergström och Alf Rosberg.

Bergström: "Vi täcker över kvarvarande oleum på golvet med värmeculite, som förhindrar vidare avgasning. Nästa steg blir att få ut vätskan som ligger under värmeculiten.

Rosberg: "Skoldirektören har meddelat, att skolorna i Karlskoga är stängda i dag." Han säger också att vidare besked om hur de anställda vid Bofors ska arbeta "kommer vi att skicka via lokalradion".

Alf Rosberg: "- - Jag tycker bland annat att detta sätt som vi får hjälp via radion att sprida information är väldigt, väldigt positivt för oss."

(sändningen fortsätter)

Namnförkortningar:

Bj = Gunnela Björk
Cl = Ulla Carlström
Cs = Bengt Carlsson
Pn = Gunnar Pallin
Rs = Alf Rosberg
Sa = Olav Sandström
We = Hans Wennerlund
Wä = Ylva Wächter

åtgk = Polisens åtgärdskalender, signerad Gunnar Pallin

My = Gunilla Myrberg, Ekoredaktionen

2.5 Sammanfattning. Fick allmänheten veta vad den behövde?

Vi börjar med att titta närmare på de tre första frågorna.(2.3): Hur farlig är gasen? Vad ska jag göra för att skydda mig? Om jag drabbats, vad ska jag göra då?

I den första sändningen klockan 2003 vidarebefordrar Radio Örebro polisens meddelande (se tablån). Vad får då lyssnarna reda på i detta första meddelande?

Det sägs vilka bostadsområden, som är i riskzonen och att de som bor i dessa omedelbart ska stänga fönster och ventiler samt stanna inomhus för att skydda sig (fråga 2). Däremot får allmänheten inte svar på frågan om hur de som drabbats av gasen ska göra, efter att exempelvis ha hamnat i gasmolnet och inandats oleum (fråga 3). Gasen kallas hälso- och miljöfarlig (fråga 1). I slutet av sändningen får lyssnarna veta att de kommer att få ytterligare information: "/.../ polisen ber er avvakta ytterligare information i lokalradion."

För enkelhetens skull tittar vi i fortsättningen på varje fråga för sig - när och hur den besvarades.

1. Hur farlig är gasen?
2003 sägs att gasen är hälso- och miljöfarlig och att gasens namn är oleum. I 2130- (ca)-sändningen säger Radio Örebro: "Det här är en mycket hälsofarlig gas. Oleumgas är en frätande gas, som kan ge lungskador." Senare i samma sändning får lyssnarna höra att "Det läcker alltså fortfarande ut farlig oleumgas." Och ännu litet

senare i 2130-sändningen: "Enligt giftinformationscentralen är oleum en rykande svavelsyra i koncentrerad form. Gasen kan orsaka skador på lungorna."

Strax före 2200 sägs: "Det läcker ut hälsofarlig gas." Ungefär 2215 intervjuas för första gången en expert, läkaren Per Kulling vid giftinformationscentralen: "Rykande svavelsyra är en syra, som kan ge rejäla symptom från luftvägarna, och man kan få rejäla symptom från ögonen med sveda och irritation, - - Gasen kan inte ha någon annan giftpåverkan än lungbesvär."

Detta var allstå första gången vederhäftig information gavs om hur farlig gasen är, och därtill av en sakkunnig person. I samma sändning (22-sändningen) säger Gunnela Björk att "det läcker alltså ut giftig gas". I en kort sändning mellan 2230 och 2300 upprepas att "giftig gas läcker ut från Nobelverken". Oleum får med andra ord många olika epitet under kvällens lopp.

I ledningsgruppen visste man från början hur farligt oleum är. Bengt Carlsson säger: "I ledningsgruppen visste vi hela tiden vad oleum var för en gas, hur farligt det är och så vidare - -". Alf Rosberg säger: "I sändningen i Radio Örebro strax efter 2000 gavs klara order om vad allmänheten skulle göra, och det var tillräckligt då."

Radio Örebro tog alltså själva reda på vad oleum egentligen är, genom att ringa upp Per Kulling. Då hade nästan tre timmar gått sedan larmet kom, 1927.

I 23-ekot berättar Ulla Carlström att koncentrationen "såvitt man förstår" av svavelsyra är så låg, att det inte är vådligt. Sedan kommer ett glapp, innan Alf Rosberg i 03-sändningen säger att den rök som syns till största delen är vatten, som

kondenserar svaveltrioxid-gasen och att det är luftfuktigheten som gör att röken ser så tät ut.

2. Vad ska jag göra för att skydda mig?
Här fick lyssnarna i det första meddelandet veta att de skulle stänga fönster och ventiler samt stanna inomhus. Strax före 2100 öppnas Bråtenskolan för dem, som bor i de berörda områdena och känner sig oroliga. De ska åka bil dit och ha fläktarna avstängda.

I 22-sändningen säger Per Kulling att man kan hålla en fuktig handduk framför munnen och näsan för att skydda sig. Om man befinner sig i molnet ska man inte springa, utan gå ut ur det, vinkelrätt mot vindriktningen, säger han också. Tre timmar efter larmet ges alltså här information om hur man själv kan skydda sig, om man blir utsatt för risken att inandas oleum.

I 01-sändningen berättar lokalradion att Stråningstorpsskolan är öppen för dem som inte kan stanna hemma. Där ska brand- och sjukvårdspersonal finnas.

3. Om jag drabbats vad ska jag göra då?
I 2130-sändningen får den som inandats gasen veta att "/.../ De som känner en skarp stickande lukt och känner sig oroliga kan bege sig till Bråtenskolan." Vid Bråten finns ingen sjukvårdspersonal förrän vid 2315, då en distriktsläkare kommer dit. I 22-sändningen gör Ylva Wächter en intervju med en ambulansförare, som säger: "Vi vet ju ingenting om sådan här gas."

Per Kulling ger i 22-sändningen viktig information till den som inandats gasen. Det är första gången. "Har man rejäl hosta som hållit på mer än två-tre-fyra minuter bör man uppsöka sjukhus för behandling." Under natten upprepas sedan, att skadade ska bege sig till Karlskoga lasarett.

I kapitel 2.3 tog vi ju också upp en del ytterligare frågor, som inte är lika viktiga, men som det ändå är angeläget att få svar på.

4. Hur ska jag få fortlöpande information?
Radio Örebro hänvisar i slutet av vaje sändning att de återkommer med mer information varje heltimme (i början även varje halvtimme), och att de kommer att gå ut i etern så snart de har något nytt att berätta. Lyssnarna uppmanas att låta radion stå på. I Ekot klockan 2300 sägs, att Aktuellt har en extrasändning klockan 2310 i TV 1.

Strax efter midnatt framför Radio Örebro ett meddelande de fått från brandförsvaret i Karlskoga. Det säger att man kan få uppgifter om gasläckan på telefon 81 000. "Brandförsvaret i Karlskoga klarar inte av att svara på allmänhetens oroliga frågor", sägs från studion.

5. Vad består molnet av?
Att det är oleum råder det förstås ingen tvekan om. Att oleum har med svavelsyra att göra nämns första gången i 2130-sändningen. Riktigt uttömmande kanske frågan inte besvaras förrän i 0300-sändningen, när Alf Rosberg förklarar att största delen av den rök som syns är vatten, som kondenserar svavelsyran och att det är luftfuktigheten som gör att molnet ser så tätt ut. Frågan är förstås ganska lik den första: Hur farlig är gasen?

6. Varifrån kommer gasen?
Redan i det första meddelandet får man veta att den kommer från Nobelverken.

7. och 8. Hur länge kommer gasmolnet att ligga kvar?
Hur länge kommer det att vara farligt att gå ut?
Detta är viktiga frågor, inte minst för dem som ska gå till arbete eller skola på fredagsmorgonen.

På en direkt fråga från en lyssnare svarar polisen klockan 2315 att det är lämpligt att stanna hemma, om gasmolnet ligger kvar på morgonen. I 04-sändningen uppmanas de som ska gå till jobbet tidigt på morgonen att

lyssna på Radio Örebros 05- och 06-sändningar. Här får karlskogaborna veta att skolorna är stängda och att bussarna inte går.

Om gasmolnet ska ligga kvar över Karlskoga beror annars på om den svaga vinden ska tillta eller inte. Väderprognoser från SMHI redovisas regelbundet.

9. Vilken är riskzonen?
Frågan besvaras genom meddelanden från polisen till att börja med, exempelvis klockan 2003 och strax före 2100 (då molnet spridit sig).

Polisassistent Jan-Inge Kannerlöv säger i en telefonintervju 2315 att "Molnet är tre kilometer brett, och de områden som hotas nu är ..." 0300 säger Gunnela Björk att polisen meddelat att det blåser ostlig vind och att gasmolnet har börjat driva in mot centrum.

För första gången i 05-sändningen ger så Alf Rosberg en detaljerad beskrivning av ett område i Karlskoga, som har "nollsikt" och där folk uppmanas att hålla sig inomhus och av ett område med nedsatt sikt, där man helst ska hålla sig inomhus. (se tablån, 2.4.3 sista sidan).

Sammanfattning. Fick karlskogaborna veta vad de behövde? Det är givetvis svårt att ge ett generellt svar på den frågan. Människor kan ju behöva få veta olika saker. Vet man till exempel redan från början vad oleum egentligen är, har man ett försprång. Vi tror, att den genomsnittlige karlskogabon så småningom fick veta vad han behövde. Han fick i början lägga ett pussel, där pusselbitarna kom långsamt och fragmentariskt och inte alltid passade ihop med varandra. Fick de veta vad de behövde? I början nej, så småningom ja.

3. DETTA SÄNDE TV

3.1 Inledning

För att lokalradions information ska vara till någon nytta, krävs förstås att folk lyssnar på radio, och P 3, som är lokalradions kanal.

På kvällstid är de människor som tittar på TV långt fler än de som lyssnar på P 3. TV:s genomslagskraft på kvällarna är vida överlägsen radions.

3.2 Publiksiffror

Vi har inte kunnat få fram några generella siffror över hur många som tittar på TV respektive lyssnar på radio på kvällstid.

Det kan ändå vara intressant att tittapå några siffror. I genomsnitt tittar 25 % av befolkningen (9-79 år) på Aktuellt 21 en vardagkväll. Motsvarande siffra för Rapport (1900) är 32 procent en genomsnittskväll. På kvällsekot (P 1 2200) är siffran 2 %.

Säsongen 1982/83 lyssnade ungefär 5 procent av befolkningen (9-79 år) på P 3, efter klockan 1900. De allra flesta radiolyssnarna lyssnar på P 3 på kvällen. Källa är PUB:s undersökningar.

3.3 När sände TV?

I TV 1 nämns olyckan första gången cirka 2115 i Aktuellts telegramblock. Meddelandet upprepas 2130. Vid 22-tiden bryter man sportsändningen och 2310 gör Aktuellt en längre extrasändning.

I TV 2 går hallåmannen ut ungefär klockan 2250 och meddelar att olyckan inträffat och att TV 1 har en extrasändning, klockan 2310. Hallåmannen hänvisar inte till lokalradion. Det berättar Bodil Svensson, som är TV 2:s informationschef.

3.4 Aktuellts sändningar

3.4.1 21-sändningen

Ungefär 2115 kommer ett kort telegram, som innehåller en grov felaktighet. Aktuellt säger att "centrala delar av staden håller just nu på att utrymmas". Vidare säger man att oleumgas betecknas som mycket farlig samt att man ska hålla fönster stängda och hålla sig inomhus. Telegramredaktören Ivo Grenz säger också, att lokalradion ger information i P 3.

Sist i sändningen, efter vädret, upprepas meddelandet. Då uppger man, att uppgiften om att bostäderna i centrala Karlskoga skulle ha utrymts "ännu inte har bekräftats". Tittarna får också veta att Bråtenskolan är öppen och att oleum kan verka frätande på andningsorganen.

Dessutom lämnar man en uppgift om att "de allmänna vägarna till och från Karlskoga nu har stängts av, de är alltså spärrade".

Två felaktiga uppgifter förekommer alltså. Dels den om utrymning, dels den om vägavspärrningar. I själva verket hade endast ett mycket litet område i Nobelverkens absoluta närhet evakuerats, och endast vägarna i Nobelverkens omgivningar spärrats av. Intrycket i Aktuellt blir att Karlskoga är en isolerad stad.

Sändningen avslutas med en ny uppmaning att lyssna på lokalradion "Det är ett gott tips vid sådana här tillfällen", säger studiereportern ~~Mats Hådell~~.

3.4.2 2310-sändningen

Förutom en del information om att det rör sig om ett stort läckage och att "hälso- och miljöfaran i området är stor" bland annat, intervjuas Alf Rosberg och läkaren Per Kulling från giftinformationscentralen.

Alf Rosberg säger bland annat att "det är väldigt fina partiklar, så egentligen är det väldigt litet gas, som binder fukt och det

är det som gör att det blir en vit rök". Han vet inte hur mycket gas som läckt ut.

Per Kulling, som finns i studion, ger ungefär samma information om hur farlig gasen är och hur man ska skydda sig, som han gett i Radio Örebro tidigare. Men efter detta leder Mats Hådell in resonemanget på Bhopal-olyckan.

Mats Hådell: "Det här påminner ju väldigt mycket om den fruktansvärda katastrofen i Bhopal i Indien, där läckande gas förorsakade många tusen människors död. Du har själv varit i Bhopal efter katastrofen. Finns det några paralleller mellan Bhopal-olyckan och den här i Karlskoga?"

Per Kulling: "Ja, man kan dra paralleller. Vindförhållandena var desamma som i Bhopal. Det var kanske en något mera giftig gas än den här, men den gav precis samma symptom som svavelsyra. - -"

Kulling konstaterar dock att vi lever i en annan värld än i Indien. Hådell avslutar: "Ja, här i Sverige har vi alltså bättre möjligheter att kunna skydda oss mot den här utläckande gasen, som alltså inte är lika giftig som den i Bhopal, men i övrigt finns det en hel del paralleller att dra mellan de här två gasolyckorna." Sist ges rådet att lyssna på lokalradion.

3.5 Sammanfattning

TV 1-tittaren blev varse olyckan 2115, TV-tittaren 2250. Vi kan konstatera, att TV-publiken i varje fall inte fick bättre information än radiolyssnarna. TV-tittarna fick informationen betydligt senare, och i en sakligt sett sämre form. I Aktuellts 21-sändning förekommer ju inslag av ren desinformation.

En viktig skillnad är också att Bhopal-olyckan nämns i Aktuellt, men aldrig i radion. Våra kommentarer till detta sparar vi till kapitel 7.6.

Vi vill dock peka på, att den kanske viktigaste informationen hela tiden gavs i TV (Aktuellt): att lokalradion sände.

4. SÅDAN VAR BEREDSKAPEN

4.1 Inledning

I det här kapitlet ska vi titta närmare på den beredskap, som finns mellan Bofors och Radio Örebro, om en gasolycka skulle inträffa. Vilket var egentligen utgångsläget?

Vi kommer också att beskriva den redaktionella beredskap, som fanns på Radio Örebro.

4.2 Bofors beredskapsplan

I våra samtal med informationschefen Ulla Carlström och skyddschefen Alf Rosberg fick vi något motsägande uppgifter om vad som egentligen står i Bofors beredskapsplan.

Ulla Carlström: "I vår beredskapsplan finns informationstjänsten väl organiserad. I beredskapsplanen står att polisen ger allmänheten information till en början, i det här fallet vid larmet 1927. Sedan kopplas vi på informationsavdelningen in och ska ge underhandsbesked. Jag har det övergripande ansvaret för informationen. I beredskapsplanen finns lokalradion med i ett tidigt skede. Radio Örebro skall informeras av polisen, när larmet gått. Sedan tar vi över informationen." Ulla Carlström ville inte lämna ut beredskapsplanen till oss.

Alf Rosberg säger, att det i planen står att det färdigtryckta meddelande som finns (se 4.3.1) ska användas. Han säger vidare, att man från ledningsgruppen kan larma radion, men att det generellt sett finns en informationsgrupp för externinformation. Om de inte är anträffbara, får någon annan ta initiativet.

Ulla Carlström berättade, att hon och informationsavdelningen finns med i ett tidigt skede i den telefonlista, som finns i beredskapsplanen. Eftersom Ulla Carlström var i Örebro när larmet gick, var Gertie Ågren den som först

larmades på informationsavdelningen. Detta skedde ungefär 2000, enligt Ulla Carlström, och var i överensstämmelse med telefonlistan.

4.3 Beredskap inför katastroftillbud mellan Bofors och Radio Örebro

4.3.1 "Instruktion"

Det finns en skriven "Instruktion" av den 1983-03-02 från Bofors Nobelverken om "Gaslarm för Nobelverken i radionätet". Denna har skickats till Radio Örebro ~~(bilaga 1~~).

I instruktionen står att Bofors Nobelverken ska ringa Radio Örebros telefonnummer, anmäla nödläge, begära att få tala med jourhavande redaktionssekreterare och be att få ett meddelande uppläst. I instruktionen finns också en mall för hur meddelandet ska framföras i radion. Enligt Hans Wennerlund,chef för Radio Örebro, tillkom instruktionen på initiativ från Bofors.

Den 1983-03-11 skriver sedan Hans Wennerlund ett svarsbrev till Bofors informationsavdelning (bilaga 2). Han skriver där, att det är två saker, som inte klarläggs i instruktionen.

Det ena är att "lokalradion kan inom några sekunder bryta pågående P 3-sändning genom inkoppling direkt på stationen" och "att ett gaslarm lämpligen sker genom att den uppringande kopplas in direkt i sändning och ger den akuta information som kan finnas".

Det andra är att "meddelande som kan läsas upp förmodligen inte är den form som kommer att användas". Han anser att ett mer heltäckande nyhetspådrag är att föredra.

Han fortsätter: "Ett formellt meddelande är givetvis ändå inte ointressant, eftersom det kan ge koncisa och klara fakta i målet

Både instruktionen och svarsbrevet finns insatta under bokstaven "B" i Radio Örebros katastrofpärm, som hänger på redaktionen.

I samma pärm finns en förteckning, gjord av länsstyrelsen, över de företag som använder farliga ämnen i sin produktion. AB Bofors finns med i den förteckningen.

4.3.2 Övningar

I Karlskoga övas med jämna mellanrum beredskapen inför olyckor, bl a vid Bofors Nobelverken. Andre vice brandchef Bengt Carlsson berättar om två övningar den senaste tiden:

1. "I höstas hade vi ett "lednings-spel" i lektionssal med en tänkt klorolycka. Vi övade att en bil med klor vält på E 18. Vi diskuterade en situation, där folk utifrån skulle trycka på utifrån med frågor, men vi övade inte en sådan situation under lednings-spelet."

2. "En månad före det aktuella oleumutsläppet övade vi ett utsläpp av salpetersyra i samband med en tågkrock. Då talade vi inte någonting om informationen."

Sammantaget konstaterar vi, att under de här två övningarna har Radio Örebro inte varit direkt engagerade i övningen.

4.4 Radio Örebros redaktionella beredskap

~~Hans Wennerlund berättar om den redaktionella beredskapen.~~

På stationen har man bemanning mellan 0430 och 2030 ungefär. När det inte är någon inne på stationen, finns en telefonsvarare inkopplad. Den meddelar att i sådana här akuta fall kan man ringa två telefonnummer, ett går till ~~Hans Wennerlund~~ redaktionssekreteraren och ett går till redaktionssekreteraren på nyhetsredaktionen. ~~"Så får man hoppas att någon av oss råkar vara hemma"~~ säger ~~Wennerlund~~. Annars ska man ringa PK 3 (programkontrollen för P 3) i Radiohuset i Stockholm. Där finns numren till alla på Radio Örebro i en telefonkatalog. PK 3 larmar då Radio Örebro.

På Radio Örebro har man före jul haft en intensiv utbildning på att "sända själv", d v s att gå ut i sändning utan tekniker. En majoritet av stationens medarbetare kan nu detta. ~~Gunnela Björk, som~~ var kvällsreporter den 10 januari, hade fått sin utbildning ett par veckor tidigare. Utbildningen har genom-

förts, eftersom Radio Örebro snart startar ett "fullskaleförsök", vilket innebär att stationen kommer att sända mer och utanför de ordinarie "fönstren" i P 3.

Utbildningen har alltså ingenting med katastrofsituationer att göra. Orsakerna är bl a ekonomiska - man ska kunna sända utan tekniker. (Hans Wennerlund poängterar, att det är lika värdefullt att en tekniker har vana att prata i radio.) "Men Karlskoga-fallet visar värdet av detta i olyckssammanhang!", säger Wennerlund.

Han fortsätter: "Om vår telefonväxel skulle paja ihop, finns det flera direktnummer som kraftbolag bland andra har tillgång till efter det stora elavbrottet i december 1983. Det numret fanns troligen inte tillgängligt i Karlskoga, men genom LAC hade de kunnat få tag i numret." Det bör tilläggas, att Radio Örebros telefonväxel aldrig "pajade ihop".

+ Radio,
o 4.3.1 hän sid 38

5. SÅ GICK INFORMATIONEN TILL

5.1 Inledning

Vi har i kapitel 2 presenterat några av de inblandade "aktörerna" i räddningsarbetet i Karlskoga den 10 januari. Vi har också beskrivit "scenen" och utförligt redovisat några betydelsefulla tidpunkter i händelseförloppet. Vi har också i detalj gått igenom Radio Örebros alla sändningar fram till klockan 0600 på fredagsmorgonen.

I det föregående kapitlet försökte vi redovisa utgångsläget för informationsarbetet: överenskommelser om larm mellan lokalradion och Bofors och hur rustat Radio Örebro är för att ta emot ett larm.

I det här kapitlet ska vi försöka knyta ihop trådarna. Vi kommer att föra ett kronologiskt resonemang om hur informationen sköttes, vilka svårigheter de inblandade mötte - både Radio Örebros reportrar och "källorna" för informationen.

Till skillnad från kapitel 2 är det här kapitlet ett kommenterande och resonerande avsnitt. Det är som sagt kronologiskt uppbyggt, vilket kanske bör framhållas, eftersom en del passager "står stilla" tidsmässigt, uppbromsade av längre resonemang.

De åtta huvudintervjuer vi redogjorde för i inledningskapitlet är till stor del underlag för kapitlet.

Vi vill inte låta föresväva att kapitel 5.2 kommer att ge en absolut sanning om hur "spelet bakom kulisserna" gick till. Dessutom är sökarljuset riktat mot informationen i Radio Örebro.

När detta är sagt förflyttar vi oss än en gång till Karlskoga, torsdagkvällen den 10 januari. Vid halvsjutiden är allt fortfarande normalt i den värmländska bruksorten.

5.2 Med start 1840 - ett kronologiskt resonemang om informationen

Processoperatören i R 5 är den förste som upptäcker att något inte står rätt till i lagerlokalen. Att detta händer klockan 1840 talar bland annat karlskogapolisens undersökning om.

1905 går stort grupplarm ut till Nobelverkens ledningsgrupp. Karlskoga kommuns brandförsvar larmas 1927. LAC, d v s 90 000, larmas fem minuter senare.

1953 når budskapet kvällsreportern Gunnela Björk på Radio Örebro. Av detta kan man dra den slutsatsen att lokalradion prioriterats lågt bland dem som skulle larmas om oleumutsläppet.

Hur kommer det sig då att Radio Örebro kontaktas?

Ledningsgruppen på Bofors gör det inte innan dess att det kommunala brandförsvaret larmas 1927. Alf Rosberg säger, att det då inte var aktuellt att informera Radio Örebro. "Vi visste inte någonting om läckagets storlek eller utbredning, så vi hade ingen anledning att meddela Radio Örebro."

Därefter kontaktar brandförsvaret polisstationen. "Det sades ingenting i samtalet från brandstationen klockan 1927 om att kontakta lokalradion", säger Gunnar Pallin, vakthavande befäl på polisstationen.

Efter larmet skickar Pallin ut sina polispatruller för att ordna vägavspärrningar och kontaktar några av sina överordnade. 1953 ringer alltså Pallin sedan till Radio Örebro.

"Jag och det yttre befälet tog initiativ till att ringa Radio Örebro. Vi samrådde först och tog sedan beslutet. Helt på eget initiativ", säger Gunnar Pallin.

Han upprepar att det var polisens beslut att larma Radio Örebro: "Det var här på polisstationen som vi ansåg det lämpligt att larma Radio Örebro. Vi har ju ganska mycket kontakt med dem i vanliga fall, det är ett led i vår service-inriktning."

Det var alltså tack vare polisens initiativ som Radio Örebro larmades på det här stadiet.

Bofors har - såvitt våra intervjuer och undersökningar visat - inte tagit något som helst initiativ till att larma Radio Örebro.

Det meddelande som läses upp i lokalradion klockan 2003 bygger således på en tredjehands-källa.

Bofors larmar brandförsvaret, som larmar polisen, som larmar Radio Örebro. Vem skulle då först ha slagit larm?

Som vi skrev i kapitel 4.2 fick vi något motsägande uppgifter från Ulla Carlström och Alf Rosberg om beredskapsplanen. Carlström säger, att polisen ska larma, medan Rosberg säger att det finns en informationsgrupp, som generellt sett ska handlägga informationsfrågor. Om de inte är anträffbara får någon annan ta initiativet. "I det här fallet tog polisen snabbt intitiativet. och eftersom de använde samma typ av meddelande, som vi har förtryckt, så var det orsaken till att vi tyckte att det var fullt nöjaktigt", säger Alf Rosberg.

Men faktum är ju också att det verkligen finns en skriven instruktion från Bofors om "gaslarm för Nobelverken i radionätet" (se 4.3.1 & bil 1).

"Det fanns inget i katastrofpärmen, som gick att använda. Därför använde vi den inte", säger Olav Sandström på Radio Örebro. Han kom till redaktionen efter det att det första meddelandet gått ut.

Egentligen är det räddningsbefälhavaren som är informationsansvarig. I "Meddelande från Statens brandnämnd 1984:06" om informationsverksamhet står det följande under punkt 3.1:

" - - För att lämnad information från ansvariga myndigheter skall vara trovärdig fordras en samordning, som i räddningstjänstsammanhang åvilar räddningsbefälhavaren." Emellertid kan denne utse en informationsansvarig.

Men vidare i 3.8 står följande: "Oavsett om särskild informations ansvarig utses eller ej, är räddningsbefälhavaren alltid ansvarig för att erforderlig information lämnas, samt för vad den innehåller. Om särskild informationsansvarig utses, är det lämpligt att denne är direkt underställd räddningsbefälhavaren."

Vem är då räddningsbefälhavare?

Denna syssla vilar på den som leder brandförsvarets arbete. I det här fallet är det Nils Nordwall, jourhavande brandmästare, tills dess att andre vice brandchef Bengt Carlsson avlöser honom strax före klockan 2030.

Situationen i Karlskoga kompliceras av att Bofors har en egen industribrandkår, men detta förändrar ingenting. Arbetsledaren vid det kommunala brandförsvaret är likväl räddningsbefälhavare.

Någon kontakt med Radio Örebro tar, som vi har konstaterat, inte heller det kommunala brandförsvaret.

Varnade de alls?

Polisen däremot har en rutinmässig kontakt med massmedia. I Karlskoga anordnas regelbundet presskonferenser för de fyra lokaltidningarna. Polisen lämnar ofta trafikinformation till både lokal- och riksradion.

Hans Wennerlund, stationschef vid Radio Örebro: "Allmänt sett har medvetandet om att vi snabbt kan gå ut med information ökat under lokalradiotiden sedan 1977. I Karlskoga-fallet är jag besviken. Med LAC, länsstyrelsen och polisen har vi ett allt bättre och bättre samarbete genom det regelbundna nyhetsringandet. Vad gäller brandkåren finns ännu ett jobb att göra."

Wennerlund säger vidare: "Bofors är ett företag som traditionellt är väldigt återhållsamt med information. - - Detta försvårar arbetet i en sådan här situation. Säkert beror deras dåliga information till stor del på att Bofors är ett försvarsföretag."

"Felet var att de varnade via ombud. De borde ha ringt oss direkt", säger Hans Wennerlund vidare.

Frågan blir då: Varnade de via ombud? Varnade de alls? Nej, det var polisen som larmade, medan Nobelverken inte ansåg sig ha någon anledning, då de inte kände till läckagets omfattning eller utbredning.

Men lokalradion har nu genom polisens initiativ fått meddelandet om det pågående oleumutsläppet i Karlskoga.

Gunnela Björk säger: "Jag råkade vara inne på stationen, när Gunnar Pallin ringde. Kvällsreportern är ju ofta ute på jobb på kvällen." Gunnela Björk motringer, kontaktar sin redaktionssekreterare, och går sedan ut i sändning 2003.

Detta blir den första i en lång rad extrasändningar under kvällen och natten. "Vi förstod inte vilken lavin som hade satt igång", säger Olav Sandström.

Vi går också in i det skede, som i några medier - bland annat i Radio Örebro - varit måltavla för kritik vad gäller informationen. Denna period sträcker sig i första hand fram till 23-tiden. Det kan vara bra att ha i minnet, när vi nu ska se vad som sker mellan klockan 2000 och 2300.

Vad händer på Radio Örebro?

Gunnela Björk har fått order av Olav Sandström att ringa till Ekoredaktionen och Aktuellt. "Aktuellt skulle ju gå ut i etern", säger hon.

Hon ringde däremot inte till Pk 3, vilket man i första hand ska göra. Pk 3 betyder programkontrollen för P 3. "Det där med Pk 3 kände jag inte till", säger Gunnela Björk.

Pk 3 ska nämligen sedan larma övriga sändningsledningar och nyhetsredaktionerna på både radio och TV. I TV 2 nämns olyckan bara en gång, nämligen 2250.

Gunnela Björk ringer sedan till Bofors, till den kommunala brandkåren - som enligt henne själv inte kunde hänvisa henne till någon som visste något - och till polisen, som inte hade mer information. Hon ringer också hem till Bofors informationschef Ulla Carlström, men får beskedet att hon är i Örebro. Klockan 2030 cirka upprepar hon sedan i en ny extrasändning det första meddelandet.

Redaktionssekreteraren Olav Sandström har kommit upp på redaktionen. Före 2030 ringer han Ylva Wächter, reporter på nyhetsredaktionen. "Jag var trött efter att ha arbetat mellan 9 och 18 och tänkte först inte svara på telefonen", berättar hon själv

På Radio Örebro visste man inte riktigt hur man skulle angripa händelsen. "Det första meddelandet sa inte så mycket. Jag hade svårt att ta ställning till vissa frågor, till exempel hur farlig gasen var, omfattningen och hur länge det skulle hålla på", säger Olav Sandström. "Jag fattade inte då att det var en så stor grej som det blev. - -" Han säger att före klockan 2100 hade han två huvuduppgifter: att få iväg ett HF-team till Karlskoga och att få kontakt med räddningsledningen.

HF-teamet Ylva Wächter och teknikern Mikko Lindskog beger sig iväg till Karlskoga vid 21-tiden.

Sandström: "Jag ringde till Nobelverken, där ingen svarade. Fick sedan tag i Gertie Ågren på informationsavdelningen, men hon visste inte mer än vad som sagts i det första meddelandet. Hon lovade att försöka ta kontakt med ledningen, men ringde igen efter en stund och sa att hon inte kunde koppla mig vidare. Klockan 21 insåg jag att det inte gick att komma fram till ledningen."

2050 ringer karlskogapolisen till Radio Örebro och meddelar att Bråtenskolan öppnats för dem som känner obehag av gasen eller som känner sig oroliga. Gunnar Pallin hade fått informationen från polisens representant i ledningsgruppen, Torbjörn Lövgren. "Lövgren och jag bedömde denna del så pass väsentlig att lokalradion skulle meddela karlskogaborna om den", säger Gunnar Pallin. Gunnela Björk gör kort därefter en ny extrasändning.

Detta är förmodligen sista gången polisen kontaktar lokalradion. Varken av intervjun med Gunnar Pallin eller med medarbetarna vid Radio Örebro framgår att polisen skulle ha kontaktat Radio Örebro senare.

Som vi snart ska se anser de flesta, att polisen var informationsansvarig de första timmarna. Detta beror troligen på att polisen var de som larmade lokalradion. (Observera att polisen inte har något formellt informationsansvar).

En av dem som säger detta är Bengt Carlsson, vars entré i händelserna vi ska studera närmare.

Klockan 2000 ringer Nils Nordwall upp honom från Björkborns brandstation (Nobelverkens brandstation). Han anser att läget är så allvarligt, att den som har beredskap i brandchefsorganisationen ska larmas. Detta är Bengt Carlsson, som genast lämnar sin bostad i Degerfors och via den kommunala brandstationen åker till Björkborn. Enligt egen uppgift anländer han dit någon gång före 2030 - och blir räddningsbefälhavare.

Bengt Carlsson berättar: "När jag kom till Björkborn rapporterade Nils Nordwall till mig att två meddelanden har varit ute i lokalradion. Polisen har rutin på att larma snabbt. "När jag fick reda på att informationen var en fungerande bit, då släppte jag informationen. Det har varit ett annat läge om det då hade varit någonting, som inte fungerade."

Informationschefen kommer hem

Den informationsansvarige räddningsbefälhavaren menar således, att det fanns en fungerande information via polisen.

Skyddschefen vid Nobelverken, Alf Rosberg: "I inledningen påtog sig polisen självmant informationsansvaret."

Klockan är nu ungefär 21, och enligt Bengt Carlsson är den information som diskuterats den till de direkt berörda, det vill säga till dem som bor i direkt anslutning till Nobelverkens produktionsområde. Dessa har genom dörrknackning

informerats av brandmän från det kommunala brandförsvaret. Ett begränsat område har evakuerats.

Den som bland annat Radio Örebro sökt och som måste sägas vara naturligt att försöka få information från, nämligen informationschefen Ulla Carlström, är nu på väg hem från ett sammanträde i Örebro.

Hennes son ringer upp henne via bilens mobiltelefon och berättar att det har inträffat ett gasutsläpp. När hon kommer hem till Karlskoga kör hon sedan till ledningscentralen i Björkborn. "Jag fick order om att åka hem och ta befälet över informationen" säger Ulla Carlström.

"När informationschefen Ulla Carlström kom till ledningscentralen diskuterade vi läget med henne och vad som hänt." (Alf Rosberg)

Carlström: "Ledningsgruppen sa till mig att bekräfta att det varit ett oleumutsläpp och att folk skulle hålla sig inomhus, stänga ventiler och fönster. Vi kom överens om att hålla kontakten per telefon. Jag har en interntelefon hemma. Jag skulle avvakta vidare information från ledningsgruppen. - - Jag förväntade mig att ledningsgruppen skulle ringa mig."

Bengt Carlsson säger att Ulla Carlström kom hem vid 21-tiden, medan hon själv säger att det var vid 2225. Om hon skulle ha kommit hem först vid 2225 är det märkligt att polisen i sin åtgärdskalender har skrivit att all pressinformation efter 2119 hänvisades till Ulla Carlströms hemtelefon 35 510.

Gunnar Pallin säger att den instruktionen förmedlades genom Torbjörn Lövgren, polisens insatschef i ledningscentralen. "Trots det ringde man hit igen efter det att man talat med henne", säger Pallin. "'Ni måste ju ha mer att komma med. Hon visste ju ingenting', sa de." Det troliga verkar vara att efter att Ulla Carlström gjort sitt besök i ledningscentralen har man där via Lövgren meddelat polisstationen att pressinformationen ska hänvisas till Ulla Carlström.

Eftersom man i ledningsgruppen dittills haft uppfattningen, att polisen var informationsansvarig, bör detta betyda att informationsansvaret överflyttats till Ulla Carlström. "Jag åkte hem och tog befälet över informationen", säger hon också själv.

Denna uppgift skötte ju dock Ulla Carlström från sin bostad. För att gå Statens brandnämnds rekommendationer till mötes kan detta dock inte vara det optimala. I brandnämndens meddelande om informationsverksamhet heter det bland annat: "Den informationsansvarige bör normalt rekryteras inom räddningstjänstens organisation eller i annat fall besitta erforderliga kunskaper om räddningstjänsten. - - Om särskild informationsansvarig utses, är det lämpligt att denne är direkt underställd räddningsbefälhavaren."

När vi ber Ulla Carlström nämna något som fungerade dåligt den aktuella kvällen och natten nämner hon telefoninformationen till henne från ledningsgruppen.

Hon säger: "Jag ringde till ledningsgruppen två gången fram till midnatt. - - Jag fick inte reda på så mycket av dem. Den bästa informationen fick jag från lokalradion, som jag lyssnade på hela tiden. - - När jag var i ledningscentralen gav man inte några detaljer till mig." "Det är en disciplin att ledningsgruppen behöver sina linjer öppna, när det händer en sådan här olycka."

Ulla Carlström lyssnade på lokalradion. I ledningscentralen lyssnade man "från och till", enligt Alf Rosberg. Bengt Carlsson: "Vi lyssnade inte kontinuerligt på lokalradion." Han säger också, att han inte hörde Radio Örebros uppmaning i 22-sändningen om att Bofors-ansvariga skulla höra av sig till lokalradion. (Se sid 18)

Vi ber arbetsledaren på Radio Örebro, Olav Sandström, kommentera att de gick ut och uppmanade Bofors-ansvariga att höra av sig till lokalradion.

"Vi blev stressade och förbannade till slut, när vi aldrig fick någon ytterligare information", svarar han.

Radio Örebro får kontakt

I samma sändning lämnar Ylva Wächter sin första direktrapport från Karlskoga. Hon sänder från Bråtenskolan, dit ett 60-tal människor sökt sig. Någon ansvarig finns däremot inte där. Ylva Wächter intervjuar en brandman, en ambulansförare och ett antal karlskogabor, som hon tycker "ser oroliga ut".

Hon berättar: "När vi åkte till Karlskoga visste jag nästan ingenting om gasutsläppets omfattning eller hur farlig gasen var. Jag tyckte inte att jag gjorde någon nytta på Bråten efter att ha sänt därifrån en gång och förmedlat en bild därifrån. Det var frustrerande att vara så nära händelsernas centrum, men ändå så långt borta. Det är väl den där 'reporter-instinkten'.."

Ylva Wächter fortsätter: "Jag kände inte till det här med en informationsansvarig räddningsbefälhavare, men jag tänkte att det måste ju sitta en ledning någonstans. Först tänkte jag på den kommunala brandstationen, men sedan tänkte jag att den kan ju sitta på Bofors huvudkontor. Vi åkte mot huvudkontoret vid 2230-tiden."

Hon hittar inte ledningen, och ringer till redaktionen. Därifrån får hon ett intressant besked. Olav Sandström berättar: "Vid 2230 berättade Ulla Carlström att räddningsledningen skulle komma till Bråtenskolan klockan 2300. Jag skickade dit Ylva.

Räddningsledningen kallar alltså massmedia - inklusive Radio Örebro till sig. Den valde dock att inte förlägga informationen till ledningscentralen, utan till Bråtenskolan. Ur ledningsgruppen beger sig skyddschefen Alf Rosberg och produktionschefen Lennart Johansson dit. Detta är första gången Radio Örebro får direktkontakt med ledningsgruppen. Rosberg intervjuas av Ylva Wächter direkt i Radio Örebros sändning strax efter klockan 23. Vi återkommer snart till den. Först ska vi närmare granska två telefonintervjuer, som gjordes strax före klockan 23.

Vi börjar hos Ulla Carlström, där enligt henne själv hon svarar på en telefon och hennes son på den andra. "Det ringer hela tiden", säger Ulla Carlström.

Hon berättar: "Gunilla Myrberg från Ekot ringde klockan 2255. Jag sa att jag inte visste något mer än det som redan sagts. Ändå la hon in mig i sändning, utan att fråga först. Det var en ren provokation." Intervjun med Ulla Carlström refereras i genomgången av sändningarna i kapitel 2.4.3.

Gunilla Myrberg hävdar, att Ulla Carlström egentligen inte ville ställa upp för en intervju, utan hänvisade till en presskonferens dagen därpå.

Hans Wennerlund, chefen för Radio Örebro, ger Bofors kritik för dålig information, när vi frågar om förhållandet mellan stationen och Bofors. Bland annat säger han då: "Bofors tycks vara kvar i ett gammalt tänkande med att hänvisa till kommande persskonferenser o s v. I en sådan här situation gäller det ju att vi kan komma ut på en gång och nå alla."

En intervju med Ulla Carlström sänds alltså trots allt i 23-ekot.

Även Alf Rosberg blir telefonintervjuad strax före klockan 23. Det är då TV 1:s Aktuellt, som lyckats ta sig fram till ledningscentralen. Intervjun sänds sedan i Aktuellts extrasändning efter det ordinarie programmets slut 2310.

Alf Rosberg säger: "Från den tidpunkten när Aktuellt ringde upp mig för en telefonintervju, det var strax före klockan 23, var jag ansvarig för att upprätthålla direktkontakten med radion framför allt, och även litet med TV. Informationsavdelningen var ansvarig för informationen till pressen."

Räddningsbefälhavaren Bengt Carlsson: "Det var naturligt att ganska snabbt delegera informationsansvaret på Alf Rosberg.

Om han har gjort det, har det skett under oklara former. Alf Rosberg säger nämligen, att det var Ulla Carlström som delegerade ansvaret till honom att upprätthålla direktkontakten med radion.

Ställda mot varandra gör de här två citaten det svårt att avgöra om Alf Rosberg verkligen var en formellt utsedd informationsansvarig, d v s utsedd av räddningsbefälhavaren.

Alf Rosberg säger att han efter klockan 23 är ansvarig för direktkontakten med radion. Då är det märkligt att han klockan 2330 hänvisar Ylva Wächter till Ulla Carlström. Ylva Wächter säger att det är så: "Vid 2330, när jag frågade Rosberg om han inte kunde ge mig ett telefonnummer till ledningscentralen svarade han att jag kunde ringa Ulla Carlström hem. Något annat telefonnummer ville han inte ge mig."

Vad har hänt fram till 23-tiden? Polisen har svarat för den första informationen. Därefter menar Ulla Carlström och Alf Rosberg (ifråga om kontakt med radion) att de haft ett informationsansvar. Om Carlström delegerat ett ansvar till Rosberg, måste ju Carlström haft ansvaret före dess. Men som vi har sett är det mycket oklart om det är ett ansvar de har fått från räddningsbefälhavaren. Varför tar då ledningsgruppen nu initiativ till information?

Bengt Carlsson: "Vi hade en diskussion om informationen i ledningsgruppen. Det händer så mycket operativt och med tanke på tidningarnas pressläggningstid ansåg vi att det var lagom att kalla till presskonferens på Bråtenskolan klockan 23."

Vi frågade Alf Rosberg varför ledningsgruppen tyckte att det var dags att lämna information då. "Det <u>blev</u> dags. Vi hade inte haft tid före dess. - - Trycket på oss hade börjat bli stort då. Vi insåg att det var nödvändigt att prioritera upp informationen då, dittills hade vi prioriterat tätningsarbetet, evakueringen av de närmast intillboende etc."

Hans Wennerlund säger: "Samtidigt som jag förstår att de har

fullt upp med att täta läckan så måste man kräva att de är intresserade av att informera allmänheten. Man kan kräva en lika stor prioritering av informationen som av själva arbetet på platsen. Informationen är lika viktig."

Men kunde inte ledningsgruppen ha särbehandlat Radio Örebro och utnyttjat lokalradion som informationskanal - till allmänhetens nytta? Vi drog alla journalister över en kam i början. Sedan förstod vi att vi hade väldigt stor hjälp av att få lokalradion nära intill oss. - -"

Bengt Carlsson säger: "Före 23-tiden fanns det inga beslut på hur Radio Örebro skulle få information." "Före klockan 23 hade vi inga kanaler till Radio Örebro, förutom myndighetsmeddelanden." "Det var aldrig tal om att särbehandla Radio Örebro förrän efter 23-tiden." En logisk slutsats av detta måste bli att lokalradion mellan 1840 - då läckan upptäcks - och klockan 23 inte har betraktats som en informationskanal med annan uppgift än lokalpress, filmteam från TV etc. Än mindre har lokalradion uppfattats som en naturlig del av räddningstjänsten.

Vi återvänder nu till Bråtenskolan, där alltså Radio Örebros Ylva Wächter intervjuar Alf Rosberg. Intervjun avslutas med att hon frågar Alf Rosberg hur Radio Örebro i fortsättningen ska få information, "för det vill vi ha".

Skyddschefen svarar, att man "hittills koncentrerat sig på insatserna, men att man nu diskuterar vägar att lämna information på ett smidigare sätt."

"Jag frågade hur jag skulle få information i fortsättningen och undrade om vi inte kunde få följa med till Björkborn. Rosberg sa nej, med hänvisning till att det var för trångt där och till bristen på skyddsutrustning", berättar Ylva Wächter.

Vi frågar Alf Rosberg varför Ylva Wächter inte fick följa med till Björkborn efter 23-sändningen, och han svarar: Det berodde på den dåliga insikten i hur journalister arbetar. Jag har bakomliggande erfarenheter. Man har inte klarat ut att de

kan ha olika rollsituationer. Det var inte naturligt att ha journalister i ledningscentralen, där det fanns mycket människor, order som flög i luften etc." "Det är gamla dåliga erfarenheter, som hela tiden gror inom en när man ska fatta ett sådant beslut. Men detta att de kan fungera som en informationskanal är en klar erfarenhet." Han pekar också på en konkret olycka, där han anser att en radioreporter agerade mycket olämpligt.

Ylva Wächter kommer till Björkborn

Men det finns nu en etablerad kontakt mellan Radio Örebros HF-team och räddningsledningen, även om Ylva Wächter inte får komma till dess högkvarter i Björkborn.

Ylva Wächter: "Rosberg lovade att de skulle återkomma till Bråten en gång i timmen. Om det skulle hända någonting skulle de komma direkt. Innan jag gick med på överenskommelsen att de skulle dyka upp en gång i timmen för att informera rådfrågade jag min chef Hans Wennerlund per telefon. Han samtyckte."

Hon ber emellertid kommunalrådet Sven Gadde försöka övertyga Bofors om att Radio Örebro skulle få komma till ledningsgruppen. Detta gjorde hon någon gång före midnatt, när Sven Gadde besökte Bråtenskolan.

Ylva Wächter säger, att hon hela tiden ville komma till ledningscentralen. "Jag gjorde flera försök att få komma till Björkborn. Klockan 24 insåg jag klart att jag måste vara i centralen, stå där, men ingen ville lotsa mig dit. Huvudskyddsombudet Sven Nordwall skulle dit med sin bil, men ville inte ta risken att lotsa oss dit. För övrigt trodde han inte att vi skulle komma igenom polisens spärrar."

Strax före 01-sändningen kommer Bofors tillbaka till Bråtenskolan. Först gör Ylva Wächter i direktsändning en intervju med produktionschefen Lennart Johansson.

När hon förbereder sig för en intervju med en representant för FOA undrar Alf Rosberg om hon inte kan ta den intervjun på Björkborns brandstation istället. "Då hängde vi förstås på!", säger Ylva Wächter.

I konvoj eskorteras Ylva Wächter och teknikern Mikko Lindskog så till Björkborn, dit de anländer ungefär 0130. Det är alltså hit Ylva Wächter har velat komma hela tiden.

Vi ska även studera förhållandena för informationsarbetet nu under resten av natten. Emellertid är alla överens om att samarbetet mellan lokalradion och räddningsledningen fungerat utmärkt efter det att Ylva Wächter kommit till Björkborns brandstation.

Därför ska vi här sammanfatta några problem, som försvarade informationsförmedlingen fram till den här tipunkten. Redan tidigare ha vi ju nämnt, att tiden mellan klockan 20 och 23 var den mest förvirrade. Efter klockan 23 finns en etablerad kontakt mellan lokalradion och ledningsgruppen.

"Informationen fungerade jättebra, när den väl kom igång, när vi fick kontakt med Bofors-ledningen vid 23-tiden." (Ylva Wächter) "Det blev bättre sedan, när Ylva Wächter kom till Björkborn." (Bengt Carlsson)

För det första måste vi peka på att det är två brandkårer som deltar i räddningstjänsten. Det är det kommunala brandförsvaret och det är Bofors eget industribrandförsvar. Bofors brandmän tränar kemdykning varje vecka och har specialkunskaper för just sådana tillbud, som kan bli aktuella inom företaget.

Karlskoga kommuns brandförsvar å sin sida ska vara beredda på att rycka ut på allt.

Bofors brandförsvar är på plats en halvtimme tidigare än de kommunala brandmännen.

"Det är en unik situation att vi kommer till en plats med en egen brandkår, som kemdyker varje vecka och att en ledningsplats är upprättad, när vi kommer", säger Bengt Carlsson.

Alf Rosberg: "Vi har ju ett litet speciellt förhållande till brandkåren, i och med att vi har en egen industribrandkår. Operativt går vi in i varandras arbetsuppgifter. Men enligt brandlagen är ju brandchefen från den kommunala brandkåren den formelle räddningsbefälhavaren."

Räddningsbefälhavaren - ansvarig också för informationstjänsten - kommer alltså till en plats med en specialtränad brandkår i fullt arbete och med chefer och ledning på plats.

Bengt Carlsson säger: "Börjar det komma människor i fara blir det en kommunal angelägenhet." "Egentligen ligger informationsansvaret på mig, men det är unikt att man på Bofors har en egen brandkår, som arbetar operativt." "Så här i efterhand har jag väl blivit medveten om att informationsansvaret egentligen låg på mig.", säger han vidare.

Bengt Carlsson fortsätter: "Jag har inte kompetens att bedöma läget där inne på fabriksområdet. Det var naturligt att jag ganska snabbt delegerade informationsansvaret till skyddschefen Alf Rosberg, eftersom han också visste hur det såg ut utanför fabriksområdet i och med att vi diskuterade det med varandra." - "Vår uppgift blev att ta hand om området utanför fabriksportarna. - - Stefan Bergström (chefen för industribrandförsvaret, förf.anm.) jobbade med läckan, Nils Nordwall med evakueringen. Jag satt ovanför och fick information om hur räddningsarbetet fortlöpte."

Vid den första kontakten med lokalradion i Bråtenskolan är Bengt Carlsson inte heller med. "- - Att det var jag och Lennart Johansson som åkte dit föll sig naturligt", säger Alf Rosberg.

Informationen måste sägas ha blivit lidande av att ledningsgruppen hade representanter från två olika brandkårer och att räddningsbefälhavaren var på något av "bortaplan" i Björkborns (Nobelverkens) brandstation.

"Nyckelordet - räddningsledaren till varje pris!"
Visste då medarbetarna vid Radio Örebro att räddningsbefälhavaren var informationsansvarig?

Redaktionssekreteraren Olav Sandström: "Grejen så här i efterhand är att vi skulle stått på oss för att få prata med räddningsledningen. Jag visste att det fanns en räddningsledning och försökte få tag på den via LAC, men lyckades inte med detta. Ylva var den första som fick kontakt med räddningsledningen. - - Jag/vi insåg inte tillräckligt klart, att vi hade rätt att kräva och få information av räddningsledaren. Vi lät oss alltså nöjas med besked om att det inte gick, att han inte hade tid osv. Det var en klar miss att vi inte på ett mer kraftfullt eller om ni så vill hotfullt sätt arbetade på att upprätta den kontakten betydligt tidigare på kvällen. Nyckelordet i hela detta informationsdrama är alltså räddningsledaren - till varje pris!"

Gunnela Björk säger: "Jag har aldrig blivit insatt i hur det fungerar vid sådana här katastrofsituationer. - - Jag var inte medveten om att räddningsbefälhavaren är ansvarig för informationen."

Vi har redan hört Ylva Wächter säga att "jag kände inte till det här med en informationsansvarig räddningsbefälhavare, men tänkte att det måste ju sitta en ledning någonstans". Hon säger också, att hon inte kände till Bengt Carlssons existens förrän långt efteråt.

Vi frågade Ulla Carlström om hon hade någon kontakt med kommunens räddningsbefälhavare.

"Vem som representerade kommunen får Alf Rosberg svara för. Jag tar order från Bofors. Vad den kommunala sidan sysslade med känner jag inte till. Jag vet inte vad de har för ordning där."

Bengt Carlsson säger: "Ulla Carlström ringde inte till mig, frågade inte efter mig när hon kontaktade Björkborn. Vi är ju inte bekanta. Hon pratade med Alf Rosberg, vilket faller sig mer naturligt."

För det andra har alltså Radio Örebro inte varit påtänkta som en väg att berätta för karlskogaborna vad som hände. "Idag tycker jag att det är helt klart, att det finns möjlighet att använda Radio Örebro som ett språkrör. Men det var inget jag hade i tankarna under de första timmarna", säger Alf Rosberg.

Han säger också: "Ibland har journalistens kritiskt granskande roll tagit sig sådana uttryck, så att det är klart komplicerat att samverka med journalister i en hårt stressad situation. Det har skapat en hel massa problem tidigare. Framför allt har man spridit ut felaktig information, bland annat via radion, nära inpå en olyckshändelse." - " - - Det hela kretsar kring att ta in en journalist i ledningscentralen, där många människor är verksamma i en stressad situation."

Dubbla roller

Den fundering som medarbetarna vid Radio Örebro för fram - hur ska vi klara våra dubbla roller: den informerande och den "normalt journalistiska" - får här en ny dimension. Till lokalradiomedarbetarnas tankar ska vi strax återvända.

Kort uttryckt kan man tolka Alf Rosbergs ord så, att journalisters tidigare kritiska granskande legat journalisterna i fatet under kvällen.

Bengt Carlsson säger: " - - Vi märkte under natten att lokalradio var en resurs. Om det skulle upprepas, skulle vi knyta dem till oss tidigare."

Alf Rosberg har, såvitt vi förstår, fruktat att journalisterna skulle vara "för mycket journalister", medan Radio Örebro sett en risk att vara "för litet journalister".

Redaktionssekreteraren Olav Sandström säger: "Lokalradion har vid den här typen av händelser två olika funktioner, dels att vara en informationskanal till de direkt berörda människorna, dels behandla stoffet på ett mer "normalt" journalistiskt sätt. Jag insåg inte båda dessa roller tillräckligt snabbt och klart. Vår HF-reporter hann bara med att täcka den mycket viktiga första biten. Vi missade därför en del självklara journalistiska vinklar, som till exempel att tala med de skadade på sjukhuset och med andra, som drabbades av gasmolnet. - - Därför borde jag/vi ha skickat ytterligare en reporter till Karlskoga på kvällen."

"Frågan om lokalradions funktion som "myndighetsradio" under olycks- och katastroftillfällen är intressant och borde analyseras vidare", säger Olav Sandström också. "Finns det till exempel en risk för att vi blir alltför mycket i händerna på myndigheterna och inte klarar av vår kritiskt granskande funktion? Ur denna aspekt är det också mycket viktigt att snabbt ha folk på plats, som kan bilda sig en egen uppfattning om vad som egentligen händer. - -"

I 01-sändningen intervjuas vice brandchef Lars Ekberg från studion. Han har inte mycket nytt att säga. Olav Sandström säger, att man intervjuade Ekberg eftersom man villa ha något från det kommunala, "Det kändes otillfredsställande att så mycket kom från Bofors", säger han.

Ny syn på lokalradion

Vi har diskuterat några av de problem, som fanns före sändningen klockan 0200, den första Ylva Wächter gör från ledningscentralen. Informationen blir nu mer effektiv, ledningsgruppen har insett lokalradions möjligheter och när natten summeras i 06-sändningen konstaterar Alf Rosberg: "Jag tycker bland annat att detta sätt som vi får hjälp via radion att sprida information är väldigt,väldigt positivt för oss."

Det är en ny syn på lokalradion, som växt fram under natten. Vi ska dock studera några detaljer i informationen till Radio Örebro under dessa timmar mellan 0200 och 0600

som alla är nöjda med. Först ska vi dock fästa uppmärksamheten på en ny informationskanal för karlskogaborna. Som framgår av redovisningen av sändningarna berättar Radio Örebro - för första gången vid midnatt - att de som vill ha information kan ringa numret 81 000.

Detta nummer är vanligtvis numret till Bofors växel. Nattetid är det kopplat till Bofors Hotell.

Varför öppnades den här "informationsslussen"? Kunde inte lokalradion ge all information som fanns tillgänglig?

Alf Rosberg: "Vi började tänka mer och mer på informationen. Vi ville inte ha upp folk till oss, så vi öppnade det här numret. Gertie Ågren från vår informationsavdelning och en representant från det kommunala brandförsvaret. Det var i princip samma information där, som den som gavs i Radio Örebro. Fördelen var att det där blev en tvåvägskommunikation."

"De som ringde till den kommunala brandstationen hänvisades senare till numret 81 000", säger Bengt Carlsson. "Även pressen hänvisades dit. - - I princip kunde de inte ge någon ytterligare information, jämfört med den i lokalradion." Ulla Carlström säger att "på 81 000 fick de hemskt många samtal".

Ylva Wächter sänder alltså nu varje heltimme under natten från Björkborns brandstation. Hon berättar: "Fem minuter före varje heltimme gick jag till det rum där ledningen höll till och knackade på för att varsko dem om att sändningen närmade sig. Det var inte jag som valde vem som skulle komma ut."

Hon fortsätter: "Jag fick intrycket att Stefan Bergström och Alf Rosberg var de ledande personerna i räddningsarbetet. Stefan Bergström gick in och ut mellan läckan och ledningsgruppen hela tiden. Rosberg verkade kunna svara på det mesta. Bengt Carlssons existens kände jag inte till förrän långt efteråt."

"Så här i efterhand är det bara att konstatera att jag var helt utlämnad, helt i händerna på ledningsgruppen och Bofors", säger hon också.

I sändningen 0505 blir det tydligt att Ylva Wächter inte haft full kontroll över räddningstjänstens organisation. Hon säger i sändning: " - - Ja, det är Bofors industribrandkår ska vi säga, i samarbete med Karlskoga brandkår, antar jag ...". Stefan Bergström svarar: "Vi samarbetar alltid i sådana här fall med kommunens brandförsvar."

Vi vill också peka på att - som framgår av 2.4.3 - Alf Rosberg, Nobelverkens skyddschef, lämnar information inte bara om räddningsarbetet, om hur de anställda vid Bofors ska göra inför morgonskiftet och så vidare, utan även om rent kommunala angelägenheter. Ett exempel på detta är att han vidarebefordra ett meddelande från skoldirektören om att alla skolor i Karlskoga ska hållas stängda under fredagen.

Avslutningsvis vill vi också ge några prov på hur ledningsgruppen från Bofors frampå morgonen insett lokalradions möjligheter. Alf Rosberg säger i 05-sändningen att de anställda vid Nobel- och Boforsverken ska "invänta vidare besked som vi räknar med att lämna i lokalradion klockan 06". Och i 06-sändningen säger Stefan Bergström att vidare besked om hur de anställda vid Bofors ska arbeta "kommer vi att skicka via lokalradion".

Ylva Wächter kommer att mer eller mindre stå och hålla ut sin mikrofon inför en nu informationsvillig boforsledning.

5.3 Sammanfattning

Vi kommer inte att sammanfatta kapitel 5.2. De resultat vi anser oss ha kommit fram till redovisar vi i slutdiskussionen, kapitel 8. Där ska vi försöka knyta ihop dessa resultat med arbetets övriga kapitel.

6. HUR SKA INFORMATIONEN GÅ TILL?

6.1 Inledning

Statens brandnämnd är tillsynsmyndighet för kommunernas brandförsvar. Nämnden har ställt samman och skickat ut en skrift med direktiv om hur informationsverksamheten ska gå till i samband med räddningstjänst.

Skriften heter "Meddelande från Statens brandnämnd 1984:06 - Informationsverksamhet" och den skickades ut till alla brandförsvar direkt efter tryckningen den 15 november 1984. Enligt avdelningsdirektör Erik Ekedahl ska meddelandet ha varit ute på landets brandstationer senast någon vecka efter det datumet.

Erik Ekedahl fortsätter: "De här reglerna i meddelandet om informationsverksamhet är egentligen inga nyheter. De har gällt sedan 1974 års brandlag trädde i kraft. Det var då den kommunala brandkåren tog över ansvaret för hela räddningstjänsten."

Statens brandnämnd har skrivit meddelandet i samarbete med en rad myndigheter och organisationer. Även lokalradion i Stockholm och Malmö har varit med.

6.2 Så här säger Statens brandnämnd

Vi kommer nu att plocka ut några viktiga avsnitt ut Statens brandnämnds meddelande och skjuta in korta kommentarer och jämföra med hur det gick till i Karlskoga.

> För att lämnad information från ansvariga myndigheter skall vara trovärdig fordras en samordning, som i räddningstjänstsammanhang åvilar räddningsbefälhavaren. Helst bör all information kanaliseras via en och samma person, för att uppgifterna skall vara samstämmiga och relevanta i förhållande till varandra. Lämnad information måste ständigt hållas aktuell för eventuella återutsändningar och för att trovärdigheten skall bibehållas. (3.1)

Räddningsbefälhavaren är alltså informationsansvarig. Bengt Carlsson, räddningsbefälhavaren i Karlskoga, säger: "Så här i efterhand har jag väl blivit medveten om att informationsansvaret egentligen låg på mig. --- Vid olyckstillfället hade jag ännu inte läst informationsskriften från Statens brandnämnd. Jag hade sett den, men inte läst den."

Vi frågade Erik Ekedahl: Är det här meddelandet om informationsverksamheten något som en räddningsbefälhavare bör känna till?

Han svarar: "Absolut. Informationen är en del av räddningstjänsten, en mycket viktig del. Det är hans skyldighet att stå för informationen och det är han, och ingen annan som kan delegera informationsansvaret."

Enligt Erik Ekedahl definieras räddningstjänst, räddningsbefälhavare och vem som ska bli det i brandlagens § 1 och i brandstadgans § 8, andra momentet.

Vi frågade också: Bofors har ju en egen brandkår. Kan dess chef Stefan Bergström eller någon annan vara räddningsbefälhavare?

Erik Ekedahl: "Nej. Det är kommunens brandkår och dess räddningsbefälhavare, som har ansvaret, såvida inte skriftligt avtal om detta finns. I detta fall fanns inget sådant avtal."

Räddningsbefälhavaren nämns överhuvudtaget inte i Radio Örebros sändningar fram till 06 00 på fredagen, dvs så långt vi har undersökt.

Om nyhetsförmedlarna ej får någon information av räddningsbefälhavaren eller andra ansvariga kommer de att skaffa sig sådan på eget initiativ för att uppfylla allmänhetens krav. Detta görs exempelvis genom egna iakttagelser och slutledningar eller genom intervjuer med enskilda ur räddningspersonalen som kanske inte besitter all information eller har en samlad bild av händelsen. En information inhämtad på sådant sätt kan förvränga hela nyhetsförmedlingen och skapa oönskade effekter. Detta undvikes säkrast genom att initiativet till nyhetsinformationen tas av räddningsbefälhavaren eller annan ansvarig. (3.1)

Denna oönskade effekt var just vad Radio Örebro blev offer för. Som vi har sett har de fått hämta information från många olika källor i början. Det ledde till att de fick en del både felaktig och ofullständig information. I brist på ansvariga intervjuas enskilda polis-, brand- och ambulansmän.

"Vi hade svårt att få information och fick ta det som vi fick", svarar Gunnela Björk på vår fråga om de kollade om informationen kom från ansvariga befäl.

Olav Sandström säger, att problemet var att de hela tiden fick andrahandsinformation från polis, brandkår, larmcentral och andra källor, och att de inte fick kontakt med räddningsledaren.

"Vi blev stressade och förbannade till slut, när vi aldrig fick någon ytterligare information", säger han , när vi ber honom kommentera uppmaningen till Bofors-ansvariga att höra av sig i 22-sändningen.

3.8 Särskilt informationsbefäl/informationsansvarig

Som tidigare nämnts är det angeläget att den information som lämnas är entydig, saklig och trovärdig. Budskapet skall ge önskad effekt och ej oroa i onödan. För att uppnå detta bör någon form av samordning och styrning av lämnad information ske.

Detta sker lämpligen genom att utse en särskild informationsansvarig (informationsbefäl) som står till informationsorganens förfogande. Den informationsansvarige bör normalt rekryteras inom räddningstjänstens organisation eller i annat fall besitta erforderliga kunskaper om räddningstjänsten.

Oavsett om särskild informationsansvarig utses eller ej, är räddningsbefälhavaren alltid ansvarig för att erforderlig information lämnas, samt för vad den innehåller. Om särskild informationsansvarig utses, är det lämpligt att denne är direkt underställd räddningsbefälhavaren.

Vi har diskuterat frågan om vem som varit informationsansvarig - eller inte varit det - utförligt i kapitel 5.2.

3.11 Lokalradions medverkan i räddningstjänsten

Lokalradion har, i likhet med övriga nyhetsförmedlande organ, två funktioner i räddningstjänstsammanhang. Dels skall lokalradion uppfylla allmänhetens krav på nyhetsförmedling, dels vidarebefordra information från räddningsbefälhavaren till allmänheten eller specifika målgrupper.

Lokalradion har i räddningstjänstsammanhang flera väsentliga fördelar jämfört med andra nyhetsförmedlande organ, vilket räddningstjänsten bör ta tillvara och utnyttja.

Lokalradion är som regel mycket rörlig samt har god kännedom om regionen.

/.../

Lokalradions tillgänglighet begränsas i viss mån av dess sändningstider. På icke ordinarie arbetstid kan dock som regel dess personal nås via LAC. På de flesta platser i landet kan således lokalradion börja sända inom högst en timme efter larm. Dygnet runt kan lokalradion även gå in och bryta riksradions sändning för lokala meddelanden. Som en ytterligare möjlighet kan meddelande lämnas i riksradion och televisionen om tidpunkt för vidare information genom berörd lokalradiostation.

Bengt Carlsson säger: "Före 23-tiden fanns det inga beslut på hur Radio Örebro skulle få information."

Det är tydligt att lokalradion inte särbehandlades, jämfört med andra massmedia. Bengt Carlsson säger också att presskonferensen sammankallades med tanke på tidningarnas presslägg-ningstider.

Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt de grupper som ej kan tillgodogöra sig normalt lämnad information, t ex hörselskadade, invandrare m fl. (3.12)

Som framgår av tablån började Radio Örebro sända information på finska kl 22.00. Finska är det enda minoritetsspråk Radio Örebro har skyldighet att sända på. Om det bor mer än 2 000 personer av en viss språkgrupp inom sändningsområdet (länet), är lokalradion skyldig att sända program på språket. I Örebro län bor ca 10 000 finsktalande, de flesta bor i den västra delen av länet, där Karlskoga ligger.

3.14 Planläggning av akut information

I samband med vissa nödlägen, t ex gasmolnsolyckor, kärnkraftsolyckor m m, måste information till allmänheten kunna lämnas mycket snabbt. Därför bör ansvariga myndigheter tillsammans med dem, som har att utföra informationsförmedlingen, så långt det är möjligt planlägga hur informationskanalerna skall utnyttjas. Meddelanden avsedda att sändas vid händelser som kan förutses eller vars geografiska utbredning kan beräknas, bör planläggas i förväg. Planer och mallar bör utarbetas i samråd med dem som skall förmedla och sända meddelanden, i första hand lokalradion, lokala informatörer och liknande.

Planläggningen bör även omfatta vilka rutiner som skall tillämpas för att snabbast och effektivast komma i kontakt med t ex lokalradion vid alla tider på dygnet. Här bör eftersträvas praktiskt fungerande rutiner för formella beslutsvägar. Samtliga lokalradiostationer har i samråd med respektive länsstyrelse upprättat en plan för hur informationsverksamheten till allmänheten skall bedrivas. I planen regleras bl a samverkan med olika organ för utsändning av meddelanden och information. Riksradion har liknande planer för hur och när meddelanden från myndigheter skall lämnas. (3.14)

Planen mellan Radio Örebro och Bofors (bilaga 1) användes inte. Här understryks än en gång hur viktigt samarbetet med lokalradion är.

7. VAD TYCKTE KARLSKOGA-BORNA?

7.1 Inledning

Det är naturligtvis intressant att studera informationsflöden och sändningar, men vi tycker att det även var nödvändigt att fråga karlskogaborna - "vad tyckte ni om informationen?"

Det ska vi göra i kapitel 7.2 och 7.3. Vi ska också se om allmänheten självmant försökt få mer information genom att ringa till olika informationskällor. Vi avrundar med att ge några egna omdömen samt att konstatera att karlskogaborna uppträdde långt ifrån panikartat. (På fredagen skrev Karlskoga Tidning på ettan: "SNUDD PÅ PANIK".)

7.2 Så gjorde vi

7.2.1 Vårt urval

Vi har inte haft möjlighet att ställa våra frågor (7.2.2) till ett statistiskt oantastligt urval av karlskogabor. Vi har fått göra en stickprovsundersökning. Den har trots allt sitt värde, tycker vi. Vi kan få en uppfattning om hur några har uppfattat informationen. Vi tycker inte, att det finns något som säger att de inte skulle kunna vara representativa i vid mening, om man frigör sig från ett strikt statistiskt urvalstänkande.

Vi har gjort personliga intervjuer. Om vi hade velat få ett större underlag, kunde vi ha delat ut skriftliga enkäter. Risken hade då varit att folk hade glömt, underlåtit eller inte hunnit svara. Vår tid i Karlskoga var begränsad. Dessutom hade vi gått miste om möjligheten att ställa följdfrågor och förklara våra frågor.

Intervjuerna gjordes kvällen den 28 januari och mitt på dagen den 29 januari. Drygt två veckor hade således då förflutit sedan gasolyckan inträffade.

Vi har frågat alla boende i sex trappuppgångar, av vilka fem bildar ett komplett hyreshus. Området ligger ungefär två kilo-

meter söder om Nobelverken och i ett område, där gasmolnet efter midnatt blev kompakt. Dock har innevånarna här inte fått någon direktinformation från kommunens brandmän.

Sammanlagt omfattar trappuppgångarna ett 30-tal lägenheter. I en del har de boende inte varit hemma eller inte velat svara. Därför är underlaget för genomgången av svaren i kapitel 7.3 totalt 23 personer.

7.2.2 Våra frågor

Vi ställde följande tolv frågor:

1 Hur fick Du reda på att gas läckt ut över Karlskoga?

2 När fick Du reda på det?

3 Vad gjorde Du då för att få mer information? Slog Du på lokalradion då?

4 Lyssnade Du på lokalradion? Hur länge?

5 Visste Du att Du skulle lyssna på lokalradion - kände Du till att det är lokalradion som ger information vid den här typen av katastrofliknande händelser?

6 Vilken lokalradiostation lyssnar Du på - Radio Örebro och/eller Radio Värmland?

7 Tycker Du att Du fick tillräcklig information i lokalradion?

8 Blev Du lugnad av lokalradions besked?

9 Om Du lyssnade från början, hur upplevde Du att ingen ny information gavs den första timmen?

10 Vilken uppfattning fick Du om hur farlig gasen var?

11 Vilken nytta hade Du av informationerna i Radio Örebro?

12 Tog Du några egna initiativ för att få information? Vilka?

7.3 Så svarade karlskogaborna

1 Hur fick Du reda på att gas läckt ut över Karlskoga?

Genom lokalradion	4
Genom Aktuellt	3
Genom bekanta per telefon	12
Såg eller luktade själv	3
?	1

Bland dem vi frågat har alltså de flesta fått beskedet från någon bekant som ringt upp. En svarade: "Det är så mycket

dimma så här års. Jag tänkte inte på det förrän min dotter i Stockholm, som lyssnat på radio, ringde upp vid 22-tiden." En annan svarade: "Det luktade fan vid tiotiden."

·2 <u>När fick Du reda på det?</u>
På ett eller annat sätt har de flesta känt till gasolyckan vid 22-tiden på kvällen.

·3 <u>Vad gjorde Du då för att få mer information? Slog Du på lokalradion då?</u>

Slog på radion	18
Gjorde ingenting	4
Fortsatte titta på TV	1

Med andra ord har nästan alla slagit på radion.

·4 <u>Lyssnade Du på lokalradion? Hur länge?</u>
Av dem som verkligen lyssnat har ungefär hälften lyssnat natten igenom. Några har lyssnat fram till midnatt.

·5 <u>Kände Du till att det är lokalradion som ger information vid den här typen av katastrofliknande händelser?</u>

Nej	13
Ja	7
Har ej svarat	3

Trots att vårt underlag är statistiskt klandervärt kan vi konstatera att det - i varje fall bland karlskogaborna - inte finns någon total medvetenhet om lokalradions roll i sådana här sammanhang.

·6 <u>Lyssnar Du på Radio Örebro och/eller Radio Värmland?</u>
Nästan alla lyssnar på Radio Örebro. Någon sa, att han lyssnar både på Radio Örebro och Radio Värmland. En svarade: "Det här var första gången jag lyssnade på lokalradion."

Vi ställde frågan eftersom Karlskoga ligger i ett gränsland - i Örebro län, men i landskapet Värmland - och eftersom det förekommer "dubbellyssning".

·7 <u>Tycker Du att Du fick tillräcklig information i lokalradion?</u>
Den här frågan lämpar sig dåligt för statistik. Vi väljer

därför att redovisa en del citat och allmänna uppfattningar (i vårt material). En majoritet tyckte att informationen på ett eller annat sätt var dålig, framför allt gäller detta de första timmarna.

"Dåligt innan det kom några riktiga nyheter"
"De gav ju ingen information i början"
"Bofors höll ju tyst"
"Det var ingen direkt information, informationen om hur folk skulle handla var dålig"
"Mindre bra om hur molnet spred sig"

Flera har sagt, att informationen var "bra" när den började komma från ledningscentralen, medan den som kom från annat Bofors-håll "gav en stökig bild", "var fruktansvärt dålig".

Nu var inte alla missnöjda:
"Lokalradion var bättre än någonsin, den gav vederhäftig information"
"Det var bra, man blev inte uppskrämd"
"Ja, jag tyckte att de (lokalradion) skötte sig bra, vad ska de göra när de själva inte vet?"

·8 Blev Du lugnad av lokalradions besked?
Alla har inte kunnat ge något svar på frågan. Här är några citat:
"Jag blev lugnad, när man började få reda på någonting"
"Man hade gärna velat veta hur farlig gasen var, när jag väl fick veta det, blev jag helt lugn."

Vi vill också gärna citera en av de intervjuade, som svarade så här:
"Mycket information är lugnande i sig. Under natten pumpade man oss med information. Det gjorde att intrycket man fick blev att 'läget är under kontroll'. Om informationen stryps blir man orolig."

·9 Om Du lyssnade från början, hur upplevde Du att ingen ny information gavs den första timmen?

Flera har inte kunnat svara på den här frågan, eftersom de helt enkelt inte lyssnade på lokalradion då.

De som lyssnade tyckte så här:
"Hemskt att bara känna oslukten"
"Orolig när man inte fick veta någonting"
"Jag visste vad oleum var, och därför blev jag inte rädd"
"Jag blev förbannad - visste inte hur vi skulle skydda oss själva och vår ett-årige son"
"Ledningen borde ha informerat"
"Det var dålig information i början, men lokalradion uppträdde lugnt och sansat."

·10 Vilken uppfattning fick Du om hur farlig gasen var?

Även här fick vi många intressanta svar:
"Händelsen här uppförstorad. Jag reagerade på att de i Aktuellt sa att det var ett giftutsläpp. Sen fortsatte Radio Örebro och tidningarna i samma stil. Det är fullständigt felaktigt. Sådant kan skapa panik. Information ska vara till för att lugna, här höll de upp att det var farligt."
"Det märktes i radion att de inte visste vad oleum var. Det ledde till överdrifter."
"Jag fick ingen klar bild över hur farlig gasen var"
"Först när de sa att det var rykande svavelsyra blev man hemskt rädd, sen fick man ju reda på att den var relativt ofarlig."
"Jag blev rädd när de sa i Aktuellt att det var samma gas som i Indien. De jämförde och sa att det var samma gas."
"Det kunde ha varit vad som helst"
"Vi visste ju inte vad oleum var för något"
"Vi trodde att gasen var giftig. Vi gick omkring med våta handdukar över munnen. Det är klart att man blir orolig när man har ett spädbarn"
"Jag trodde aldrig att gasen var speciellt farlig"
"Det var bra information om gasens farlighet"

Vi ska säga att det trots allt inte var någon majoritet bland dem vi pratade med som tyckte att gasens farlighet överdrevs i lokalradion.

·11 Vilken nytta hade Du av informationerna i Radio Örebro?
Nästan alla hade haft den nyttan att de stängt fönster och ventiler samt hållit sig inomhus. En har lagt en matta framför dörren. En astmatiker tog dubbla doser av sin astmamedicin. Många har också fått reda på att de inte skulle gå till arbete eller skola dagen därpå.

Ett citat:
"Vi lämnade vår lägenhet, eftersom vi har ett litet barn. Vi visste då genom radion vilka avspärrningar som gällde, och hade också fått veta att man kunde lägga en fuktig handduk över ansiktet, vilket vi gjorde på vårt barn."

·12 Tog Du några egna initiativ för att få information. Vilka
En intervjuad hade på kvällen både ringt växeln på Bofors och ringt Radio Örebro. På morgonen hade han ringt till länsbussarna och brandförsvaret. Till radion ringde han innan han satte på sin radioapparat. Det var strax efter klockan 21. Radio Örebro berättade vad de visste. En annan slog upp oleum i ett uppslagsverk.

Den person som ringde till fyra källor är dock den ende vi har talat med som ringde till någon informationskälla. Många har däremot ringt till vänner och bekanta.

7.4 Sammanfattning av karlskogabornas svar (7.3)
Som vi sagt tidigare är våra intervjuer med allmänheten alltför få för att vara statistiskt hållbara. Bortsett från detta visar våra samtal att det aldrig utbrutit någon panik. Många har känt sig oroliga eller rädda, speciellt innan de fått reda på vad oleum är och hur farligt det är. Men det finns också exempel på att folk har viftat bort hela händelsen som en "struntsak". Framför allt har det varit äldre personer, som menat att det i alla år funnits ett os i luften från fabriken. Man talar i Karlskoga om en "Björnborns-

lukt". Det var alltså ingen panik, och vi kan också konstatera att en klar majoritet (av dem vi pratat med) har följt Radio Örebros sändningar.

Bengt Carlsson säger också, att brandmännens intryck under natten varit att folk var lugna. Slutligen ska vi citera ännu en av dem vi intervjuat, som konstaterade, att "här i Karlskoga smäller det ju lite då och då".

7.5 Allmänhetens telefonsamtal till informationskällorna

Vi konstaterade, att om många karlskogabor hade ringt till olika informationskällor, då vore det ett tecken på att informationen i lokalradion varit bristfällig.

Därför frågade vi polisen, brandförsvaret, Bofors informationsavdelning, Radio Örebro och giftinformationscentralen i Stockholm om de fått samtal från karlskogaborna.

Inte på något håll har man fört någon statistik, och eftersom hela telefonnätet var mycket överbelastat och telefonerna gick minst sagt varma hos alla är minnesbilderna ofta inte helt kompletta. Därför måste uppgifterna tas med reservation.

Så här svarade de:
Karlskoga-polisen (Gunnar Pallin): "Det kom mycket samtal från allmänheten. Man frågade bland annat om man borde åka till Karlskoga för att hämta någon anhörig eller om gasen var farlig inom ett visst bostadsområde. Telefonerna gick i ett. Precis efter den första sändningen i lokalradion ringde det folk som ville veta mer." (Polisen har nio ingående linjer).

Brandförsvaret (Bengt Carlsson): "Det gick knappt att ringa ut från brandstationen, eftersom så många ringde in. Allmänheten ställde frågor av typen "Jag bor i område XX, gasen har inte kommit hit än - hur ska jag göra?" Efter Aktuellts 21-sändning brakade det loss vad gäller telefonsamtal." (Brandstationen har åtta ingående linjer.)

Bofors informationsavdelning (Ulla Carlström): "När vi öppnat numret 81 000 fick vi hemskt många samtal dit."

Radio Örebro (Hans Wennerlund): "Det är svårt att säga hur många samtal vi fick till stationen från lyssnarna, eftersom växeln bara kopplar in ett samtal i taget. Men det var en hel del lyssnare som ringde, och samtalen kom "stötvis". " - (Olav Sandström): "När jag svarade i telefon var det minst lika mycket journalister som allmänhet som ringde."

Giftinformationscentralen (jourhavande apotekare Astrid Holmgren): "Vi gav i ett tidigt skede information om gasen till lasarettet i Karlskoga. Min, och min kollegas, minnesbild är att bland dem som kom fram till oss var det bara enstaka samtal, som handlade om karlskogaolyckan. Vi har inte fört någon statistik för Karlskoga separat."

Sammanfattningsvis är det enda vi kan säga, att allmänheten i Karlskoga har ringt för att informera sig. Omfattningen kan vi inte säga något bestämt om, eftersom statistik saknas och minnesbilderna inte är helt klara. Det ser ändå ut att vara ganska många som ringt, även om vårt intervjumaterial (7.3) inte ger något stöd åt den tolkningen.

7.6 Våra kommentarer

Här ska vi diskutera och plocka fram några detaljer, som vi tycker kunde ha skötts bättre och som kan ha skapat oro bland allmänheten.

I Radio Örebros sändningar förekom länge olika benämningar på hur farlig gasen var (2.5). Man talade ena stunden om hälso- och miljöfarlig gas, nästa om giftig gas. Givetvis berodde det här till stor del på att Radio Örebro själva hade problem att få reda på oleum egentligen var. Gunnela Björk säger: "Det första meddelandet är ordagrant från polisen. --- Jag vet inte varför jag i någon sändning senare la till "mycket" framför hälso- och miljöfarlig. Var kanske ett utslag av stundens upphetsning."

Våra samtal med allmänheten visar, att folk upplevde de olika buden om hur farlig gasen var som förvirrande och som en källa till oro. Det är viktigt att klara besked ges till lyssnarna. Det är likaså viktigt att man är noga med att hålla en konsekvent linje hur man beskriver gasen, tills man har fått nya (vederhäftiga) fakta.

I Aktuellts 23.10-sändning jämförs gasläckan i Karlskoga med katastrofen i Bhopal i Indien. Vi tycker att jämförelsen är klart olämplig. En av dem vi intervjuade sa att hon blivit mycket rädd när "de sagt på TV att det är samma gas i Indien". (Hon uppfattade det så.)

I Bhopal dog 2 500 människor. (DN 84-12-06, AFP) 200 000 människor berördes av den giftiga gasen, metylisocyanit (DN 84-12-05, TT-DPA).

I Karlskoga dog ingen. Ingen skadades allvarligt. En del människor som inandades oleum fick sveda i ögon och luftvägarna.

Vi tror, att Aktuellt, som befinner sig längre från händelsernas centrum, bedömt gasutsläppet mer som en "nyhetsgrej" än vad Radio Örebro gjort. I det stora rikstäckande Aktuellt har man försökt få ett "vidgat perspektiv" på händelsen, tror vi. Här blev det helt misslyckat. Vi hänvisar tillbaka till kapitel 3 för hur man ordagrant drog paralleller mellan Karlskoga och Bhopal.

Olav Sandström på Radio Örebro säger: "Jag blev litet skärrad, när Aktuellt jämförde med Bhopal. Hade vi felbedömt farligheten och olyckans omfattning?" - "Att vi aldrig nämnde Bhopal-olyckan berodde på att vi aldrig hade känslan av att det gick att jämföra. Det var ju ingen livshotande gas och det kom inga rapporter om skadade. Men det var inget uttalat att vi inte skulle nämna Bhopal, utan det bara blev så."

Vi tycker att detta visar, att lokalradion genom sin närhet till källan och till människorna, som bor i området, ger en mer nyanserad bild av vad som händer, och att de har "allmänhetens väl" högre prioriterat än en rikstäckande reporter, som befinner sig på distans från de berörda människorna.

Tidigare har vi sagt, att ingenting tyder på att panik utbrutit, och inte heller något förstadium till panik. Vårt intryck är att de drabbade karlskogaborna upplevt lokalradion som en trygghetsfaktor. Förutom att de fått ny information har de återkommande sändningarna gett människorna en känsla av att "någon tar hand om oss". Detta ligger litet vid sidan av vår undersökning, men mycket tyder på att lokalradion har en lugnande inverkan. Det kan kanske ibland vara oviktigt om några nya informationer ges, bara den finns där.

Det är den effekt vi tror att regelbundna sändningar kan ha. Däremot tycker vi givetvis inte att det är likgiltigt, om ny information ges eller inte.

8. SLUTDISKUSSION

Vad kan vi lära av Karlskoga-olyckan?

Det råder ingen tvekan om att det finns klara instruktioner för hur informationen ska skötas vid den här typen av räddningstjänst. Däremot har det varit sämre ställt med kunskapen om dessa regler bland de inblandade parterna i Karlskoga.

Vi konstaterar, att lokalradion larmades på omvägar. Det var polisen, som på eget initiativ larmade Radio Örebro. Den förberedda rutin, som finns mellan Bofors och Radio Örebro användes inte.

Räddningsbefälhavaren "släppte informationsbiten" när han hörde, att två meddelanden gått ut i lokalradion. Utom allt tvivel står att räddningsbefälhavaren ska vara ansvarig för informationen.

Han kan i och för sig delegera informationsansvaret till en särskilt informationsansvarig. Men detta innebär inte, att han frånta sig det övergripande ansvaret för informationen. Han är fortfarande ansvarig för att den kommer ut, och för vad som kommer ut.

Detta säger Statens brandnämnd. I deras meddelande sägs också klart och tydligt att den informationsansvarige ska sitta som spindeln i nätet för att undvika att massmedia ska tvingas ta "vad som helst", i brist på vederhäftig information.

I det här fallet har räddningsbefälhavaren inte hörts i Radio Örebro någon gång under natten.

Har han då delegerat informationsansvaret?

Som vi nämnde i kapitel 5.2 säger räddningsbefälhavaren Bengt Carlsson att han delegerat ansvaret till Alf Rosberg. Alf Rosberg säger, att det var Ulla Carlström som vid 23-tiden delegerade ansvaret för att upprätthålla direktkontakten med radion till honom.

Innan dess då? Polisen har ringt radion. Informationschefen Ulla Carlström säger sig ha "fått order om att åka hem och ta

befälet över informationen". Det har dock - såvitt vi har förstått - skett under oklara former. Någon formellt utsedd informationsansvarig - utsedd av räddningsbefälhavaren - har vi haft svårt att spåra.

Ulla Carlström säger dessutom, att hon aldrig varit i kontakt med räddningsbefälhavaren. "Vad den kommunala sidan sysslar med känner jag inte till", säger hon.

Ulla Carlström kan inte heller sägas ha haft den överblick en informationsansvarig ska ha. Hon säger själv att hon fick sin bästa information från lokalradion. Att hon hänvisade Ekots reporter till en presskonferens dagen därpå talar ytterligare för att en informationschef, som inte själv fick fortlöpande information, skulle svara på viktiga frågor.

Karlskoga-olyckan var ingen intern Bofors-händelse. Det var en kommunal angelägenhet. Även detta är ställt utom allt tvivel.

Det innebär, att det kommunala brandförsvaret och dess räddningsbefälhavare inte kan frånsäga sig något ansvar, inte heller informationsansvaret.

Det innebär också att Bofors - i det här fallet - inte kan ta över, varken ansvaret för räddningsledningen eller informationen.

Så egentligen är det - strikt sett - felaktigt att bara beskylla Bofors för dålig information.

Att Bofors industribrandförsvar och Karlskoga kommuns brandförsvar samarbetar är givetvis både självklart och lämpligt.

Likaså är det självklart att även Bofors ska informera, när deras hälsovådliga gas sprids över samhället.

Men just därför - för att kommunens innevånare kommer i fara - är detta en kommunal angelägenhet.

Vi ska sammanfatta detta. Informationen har under de första timmarna varit bristfällig och kommit från många olika håll.

Alla är som vi sagt överens om att informationen, när den mot midnatt kom igång på allvar, var bra. Det var då den hade börjat gå den kortaste vägen - direkt från informationskällan till allmänheten, via lokalradion.

Ingen kan egentligen helt frita sig ansvar för att allmänheten under de första - och kritiska - timmarna fick ofullständig information. Radio Örebro har inte haft fullständig kunskap om hur man ska handla vid ett katastroftillbud.

Varför gick de till exempel ut och uppmanade Bofors-ansvariga att höra av sig till radion - och inte räddningsbefälhavaren?

Ett fel redaktionssekreteraren gjorde var att glömma bort att larma PK 3 i Stockholm.

Om lokalradion vill se sig själv som en logisk och viktig del i räddningstjänsten - vilket den är - måste man dra konsekvenserna. Alla måste veta hur man ska göra och vilka vägar informationen ska gå.

Vi tycker inte att det räcker att kräva att företag ska informera och att brandförsvaren ska kunna rutinerna perfekt.

Lokalradiomedarbetarna måste också känna till informationskanalerna för att ge lyssnarna en så bra service som möjligt.

Formellt har lokalradion bara skyldighet att läsa upp myndighetsmeddelanden. Men även här tycker vi att man kan tala om ett samhällsansvar, och dessutom anser man ju sig själv som en viktig informationskanal.

Kanske kan man säga att journalistens informerande roll vid en sådan här händelse kan vara svår att förena med den kritiskt granskande rollen.

Från företagets sida har det i det här fallet funnits "rädsla" för journalistens kritiskt granskande funktion. Alf Rosberg: "Ibland har journalistens kritiskt granskande roll tagit sig sådana uttryck, så att det är klart komplicerat att samverka

med journalister i en hårt stressad situation. Det har skapat en hel massa problem tidigare. ---"

Olav Sandström å sin sida talar om en risk för att lokalradion kommer alltför mycket i händerna på myndigheterna och inte klarar av sin kritiskt granskande funktion.

Allmänt sett tycker vi att man i första hand, vid en sådan här situation, måste se sig som en informatör. Olav Sandström säger också, att Radio Örebro prioriterade den informerande funktionen.

Kritisk granskning får anstå tills krisen är över, anser vi. Om man har resurser att täcka ett katastroftillbud även "journalistiskt" är det förstås bra.

Hur ska vi då ställa oss till anklagelserna om en "informationsskandal" i Karlskoga?

Så här säger några av de inblandade:

Ulla Carlström vill inte kommentera den kritik som framförts mot det sätt på vilket informationen sköttes.

Bengt Carlsson tycker att informationen i början inte var så dålig som gjorts gällande. "Myndighetsmeddelandet gick ju ut flera gånger", säger han.

En informationsskandal? Ordet skandal är ett värdeladdat ord och därför svårt att definiera och ge ett konkret innehåll. I Karlskoga fick allmänheten i början sämre information än vad som var nödvändigt. Efter fem timmar blev det bra. Riktigt bra blev det först klockan 02. Vad som dock är uppseendeväckande, tycker vi, är att räddningsbefälhavaren uppenbarligen inte kände till den del av räddningstjänsten, som handlar om information.

Att polisen larmade lokalradion berodde på ett eget initiativ och inte på att Bofors eller räddningsbefälhavaren sa till dem att göra det. Vad hade hänt om de inte tagit det initiativet? En sak är i alla fall säker - det första meddelandet hade ytterligare fördröjts.

Vi antar, att de som inte vet hur de ska bete sig och vilka regler som gäller, när det läcker ut en relativt ofarlig gas inte heller vet hur de ska bete sig när en livsfarlig gas - som klor - läcker ut.

I Karlskoga har det hänt olyckor förr och det genomförs också regelbundet övningar. (I två av de senaste var lokalradion inte med, vilket är anmärkningsvärt.) Detta borde betyda, att man haft anledning att även tänka över hur informationen ska gå till.

I Karlskoga är hanteringen av farliga ämnen en daglig realitet. Det finns en medvetenhet om riskerna. Men vad skulle till exempel hända, om en tankvagn med klor skulle välta i en kommun, som aldrig haft någon farlig industri?

Det uppstod inte någon panik i Karlskoga. Det var inte dödlig gas som läckte ut, och ingen har kommit till allvarlig skada.

Men att det inte blev någon katastrof den här gången är inget som helst försvar för att informationstjänsten inte har fungerat som den skulle.

För när det händer nästa gång - någonstans - kan det vara riktigt allvarligt. Då kan panik uppstå. Då kan människoliv vara i fara.

Och då gäller det att informationen fungerar. Det måste vara planerat, diskuterat och uttänkt i förväg. Alla, inklusive lokalradion, måste veta hur informationen ska flyta för att allmänheten ska få den information de har rätt att kräva.

Vi vill att vår genomgång av händelserna i Karlskoga ska kunna vara en väckarklocka - och ett konkret exempel att studera - för alla som kan bli inblandade nästa gång det händer - journalister, brandförsvar, företagsledningar och andra. Man ska inte behöva "bli en erfarenhet rikare" innan vetskapen om hur det ska fungera infinner sig.

När det väl har hänt, är det för sent att lära sig rutinerna.

9. SAMMANFATTNING

Det huvudsakliga syftet med det här examensarbetet är att granska Radio Örebros sändningar i samband med gasutsläppet vid Nobelverken i Karlskoga den 10 januari 1985.

Efter att ha tagit del av den kritik som riktades mot Bofors för dålig information ställde vi upp några övergripande frågor:

- Vad fick karlskogaborna veta? Var det tillräckligt?

- Hur fungerade informationstjänsten? Vilka har varit ansvariga och vilka kanaler har använts?

- Hur uppfattade allmänheten i Karlskoga informationen?

Vi har alltså utgått från lokalradions speciella ställning bland massmedierna vid en sådan här exceptionell händelse. Lokalradion har snabbheten och den lokala förankringen.

Vi lyssnade igenom Radio Örebros sändningar under de elva första timmarna av händelsen, dvs fram till klockan 0600 den 11 januari. Gasläckan upptäcktes klockan 1840.

Eftersom TV:s genomslagskraft under kvällstid är större än radions tittade vi också på Aktuellts sändningar under kvällen.

Därefter formulerade vi ett antal frågor till åtta intervjupersoner. Syftet var att klarlägga vad som hänt och hur informationen gått till.

Under en tre dagar lång fältundersökning i Karlskoga och Örebro intervjuade vi brandförsvarets räddningsbefälhavare, informationschefen vid AB Bofors, Karlskoga-polisens vakthavande befäl samt fyra medarbetare vid Radio Örebro. Per telefon intervjuades senare Nobelverkens skyddschef.

I Karlskoga frågade vi också ett drygt 20-tal karlskogabor om hur de uppfattade informationen och hur de fick reda på att en olycka inträffat.

Efter att ha jämfört de svar vi fått i intervjuerna med Radio Örebros sändningar och med det meddelande om informationsverksamhet som Statens brandnämnd gett ut konstaterade vi:

att Bofors inte larmade Radio Örebro. Det gjorde inte heller brandförsvaret. Istället var det polisen som helt på eget initiativ tog kontakt med lokalradion;

att den "instruktion" som Nobelverken upprättat inför ett eventuellt gaslarm och som skickats över till och kommenterats av Radio Örebro inte användes;

att Statens brandnämnd i sitt meddelande slår fast att räddningsbefälhavaren (arbetsledaren från det kommunala brandförsvaret) är informationsansvarig, och att han, om han anser det lämpligt, kan delegera informationsansvaret till någon annan, som har inblick i räddningsledningens arbete;

att polisen i det här fallet till en början iklädde sig informationsansvaret, att polisen senare hänvisade till Bofors informationschef, som från sin bostad svarade i telefon. Nobelverkens skyddschef säger att han under natten varit ansvarig för direktkontakten med lokalradion och att Bofors informationschef delegerade det ansvaret till honom. Kommunens räddningsbefälhavare säger att han "ganska snabbt" delegerade informationsansvaret till Nobelverkens skyddschef;

att journalistens olika roller aktualiserades i samband med gasutsläppet - ska man ägna sig åt information eller åt "normalt journalistiskt arbete"? - och att Nobelverkens skyddschef anser, att tidigare dåliga erfarenheter av journalister gjorde det komplicerat att samarbeta i en sådan här situation, och

att det finns många meningar bland befolkningen i Karlskoga om hur informationen fungerade, och att informationen fungerade bra, när den efter några timmar - de första ovissa timmarna - började gå den kortaste vägen, från informationskälla till lokalradion, och att det inte utbröt någon panik bland allmänheten.

Vi menar inte, att det här arbetet ger den totala sanningen om hur det egentligen gick till, men vi hoppas att redovisningen av händelserna i Karlskoga kan vara en tankeställare för dem som på ett eller annat sätt kan bli inblandade i informationstjänsten - när och där det händer nästa gång.

AVSKRIFT BILAGA 1

BOFORS Bilaga 10 d

Nobelverken Instruktion 1983-03-02

GASLARM FÖR NOBELVERKEN I RADIONÄTET

Kontaktman Lokalradion

Ring telefonnummer 019/10 00 10, anmäl nödläge och begär jourhavande redaktionssekreterare.

Vid tider då Radio Örebro ej är bemannad ska ringas till telefon 08/784 00 00, begär sändningsledaren Riksradions program 3 och anmäl nödläge.

Meddelande

Begär att följande meddelande ska läsas upp:

"Nobelverken i Karlskoga meddelar:

Ett utsläpp av ..... har inträffat vid .....

Ett gasmoln driver i riktning ..... från olycksplatsen. Omfattningen är ännu ej helt klarlagd, varför allmänheten inom området ..... uppmanas att hålla sig inomhus. Dörrar, fönster och ventiler samt ventilationsfläktar ska hållas stängda.

Besked kommer senare att lämnas om olyckans omfattning och de ytterligare skyddsåtgärder, som eventuellt kan behövas vidtas. Fortsätt att lyssna på radions program 3."

När faran upphört begärs följande meddelande uppläst:

"Nobelverken i Karlskoga meddelar:

Det utsläpp av ..... som ägt rum vid ..... har upphört och man kan nu helt riskfritt uppehålla sig utomhus inom detta område."

AVSKRIFT

BILAGA 2

RADIO ÖREBRO

Bofors, Box 900
691 80 BOFORS

Datum 11-3-83

Hej .....

Tack för larmmeddelande.
Jag har satt in det i pärmen för länsstyrelsens räddningstjänst.

Det är två saker som jag tycker är viktigt att sprida och som inte klarläggs i instruktionen:

1. Lokalradion kan inom några sekunder bryta pågående P 3-sändning genom inkoppling direkt på stationen. Det innebär att ett gaslarm lämpligen sker genom att den uppringande kopplas in direkt i sändning och ger den akuta information som kan finnas.

2. Larm av den här typen är till sin natur sådan, att "meddelande som ska läsas upp" förmodligen inte är den form som kommer att användas. Istället blir det ett nyhetspådrag, där alla aspekter av olyckan (förhoppningsvis) belyses, vi hör av oss med begäran att inblandade parter omedelbart ska framträda och berätta i direktsändning vad de vet.

Det är viktigt att framhålla det, eftersom meddelandeformen kan ge en felaktig föreställning om vilken typ av information som kommer att bli aktuell. Ett formellt meddelande är givetvis ändå inte ointressant, eftersom det kan ge koncisa och klara fakta i målet.
Det bör snarast skickas över per telex som underlag för vårt informationsarbete.

Hjärtliga hälsningar!

Hans Wennerlund
Hans Wennerlund

eriges Lokalradio AB
ab
DIO ÖREBRO

Besöksadress:
Stortorget 18
ÖREBRO

Postadress:
Box 400
701 05 ÖREBRO

Telefonnr:
019/10 00 10

Telex:
73591

VAD ÄR OLEUM?

Erik Ekedahl vid statens brandnämnd har sammanställt några rader om vad oleum är:

Oleum kallas också rykande svavelsyra. Den består av 100 %-ig svavelsyra som man har löst svaveltrioxid i.
Man brukar tala om t ex 65 %-ig oleum och menar då oleum som innehåller 35 % 100 %-ig svavelsyra och 65 % svaveltrioxid
När ett kärl med oleum öppnas sker en avdunstning av svaveltrioxid som med fukten i luften ger en dimma som består av mycket små svavelsyradroppar. Man säger att svavelsyran ryker.
Denna dimma är mycket tät och om man kommer in i den i närheten av ett utsläpp har man mycket stora svårigheter att orientera sig. Om man saknar andningsskydd får man svår sveda i ögon och andningsorgan och detta kan orsaka mer eller mindre svåra syraskador. Längre bort från ett utsläpp (några hundra meter eller mera) ger dimman sveda i ögon och andningsorgan men normalt inga svåra skador.

KÄLLFÖRTECKNING (Komplement till kapitel 1.2.2 Material)

. Radions publik - säsongen 1982-83 (Nr 6 - 1983, PUB)
. Publiken i radio och TV (PUB)
. Meddelande från Statens brandnämnd 1984:06 - Informationsverksamhet
. SamRIK Del II A (1981)
. Programregler (LRAB)
. NobelNytt, Information om oleumutsläpp 10/1 1985
. Åtgärdskalender i samband med larm läckande oleum i Björkborn den 10 januari 1985 kl 1927 (signerad Gunnar Pallin)
. Utredning av orsaker till oleumläckage vid Nobelverken den 10-11 januari 1985 (Bofors)
. Telefonsamtal med Bodil Svensson, TV 2, Ulf Widebäck, försvarsdepartementet, Ben Shalit, FOA, Stig L Age, länsåklagare, Örebro
. Gunilla Myrbergs redovisning av erfarenheter i Radio Örebro, "Torget"
. Turistkarta över Karlskoga

VAD ORSAKADE LÄCKAN?

Den 22 januari sammanträdde Bofors styrgrupp för utredning av oleumläckaget. Den redovisar vad man kommit fram till i "Utredning av orsaker till oleumläckage vid Nobelverken 10-11 januari 1985".

Här sägs, att flera samverkande faktorer varit orsak till att läckaget uppstått samt de följder det fick.

Undersökningen har visat, att den lagertank, varifrån oleum läckte ut, var försedd med en bottenventil, som var behäftad med ett fel. När ventilhandtaget visade stängt läge var ventilen i själva verket ej helt stängd.

Dessutom har ett mycket litet läckage sannolikt uppstått i en svetsskarv efter lagertankens bottenventil, säger Bofors styrgrupp. Dessutom uppstod en "igensättning i avloppsledningen". 8 ton svavelsyra rann ned där (och neutraliserades), sedan blev det stopp i avloppet.

BEREDSKAPSNÄMNDENS SENASTE MEDDELANDEN

Landahl, Per-Axel	95. Beredskapsnämnden och utbåten Mars 1982 (25 s)
Svensson, Jan	96. Forskningsinformation och begriplighet Augusti 1982 (19 s)
Hvitfelt, Håkan	97. Nyhetsvärdering och vetenskapsjournalistik September 1982 (19 s)
Skoglund, Jan	98. Sant och snabbt? September 1982 (26 s)
Lindahl, Rutger och Lundgren, Claes	99. Ett gåtfullt oidentifierat undervattensobjekt November 1982 (15 s)
Picard, Robert George Referat: Törnqvist, Kurt och Skoglund, Jan	100. Effekter av presstöd Februari 1983 (21 s)
Törnqvist, Kurt och Edberg, Anna-Karin	101. Forskningsinformation från Beredskapsnämnden Mars 1983 (23 s)
Lundgren, Claes	102. Efter Hårsfjäden Maj 1983 (33 s)
Elliott, Kim Andrew Referat: Törnqvist, Kurt och Edberg, Anna-Karin	103. Kortvågslyssnares programpreferenser Augusti 1983 (17 s)
Hell, Merit	104. Tidningsutgivning i krig Oktober 1983 (17 s)
Lindahl, Rutger och Lundgren, Claes	105. Sovjets syn på nedskjutningen av det sydkoreanska planet November 1983 (31 s)
Listhaug, Ola Referat: Törnqvist, Kurt	106. Attityder och värderingar i västländer April 1984 (17 s)
Edberg, Anna-Karin	107. Böcker i Beredskapsnämndens bibliotek April 1984 (65 s)
Beredskapsnämndens kansli	108. Psykologiskt försvar, teknisk utveckling, sårbarhet Juni 1984 (11 s)
Bullion, Stuart James Referat: Törnqvist, Kurt och Edberg, Anna-Karin	109. Press och utrikespolitik Augusti 1984 (15 s)
Martin, L. John Referat: Törnqvist, Kurt och Edberg, Anna-Karin	110. Desinformation som propaganda Oktober 1984 (10 s)

RÄDDNINGS VERKET

Bu

basolychau . .

ISSN 0348-9248

Pris 35 kronor